

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
MEVLÂNA ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
MEVLÂNA VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

MUHAMMED NEZİR ARŞI'NİN 'MİFTAHU'L ULUM' ADLI ESERİNİN
BİRİNCİ DEFTER 1- 201. BEYİT ŞERHLERİNİN VELED ÇELEBİ İZBUDAK
TERCÜMESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ HAKAN KUYUMCU

HAZIRLAYAN

DENİZ ALPAY ŞANLI

KONYA 2019

Bilimsel Etik Sayfası

Adı Soyadı	Deniz ALPAY ŞANLI
Numarası	137201001009
Ana Bilim / Bilim Dalı	Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Öğrencinin Tezin Adı	MUHAMMED NEZİR ARŞI'NIN MİFTÂHU'L-ULÛM ADLI ESERİNİN BİRİNCİ DEFTER 1- 201. BEYİT ŞERHLERİNİN VELED ÇELEBİ İZBUDAK TERCÜMESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası
(İmza)

Yüksek Lisans Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Deniz ALPAY ŞANLI
	Numarası	137201001009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI/ BİLİM DALI
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
	Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. Ü. Hakan KUYUMCU
Tezin Adı	MUHAMMED NEZÎR ARŞÎ'NİN MİFTÂHU'L-ULÛM ADLI ESERİNİN BİRİNCİ DEFTER 1- 201. BEYİT ŞERHLERİNİN VELED ÇELEBİ İZBUDAK TERCÜMESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI	

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan *MUHAMMED NEZÎR ARŞÎ'NİN MİFTÂHU'L-ULÛM ADLI ESERİNİN BİRİNCİ DEFTER 1-201. BEYİT ŞERHLERİNİN VELED ÇELEBİ İZBUDAK TERCÜMESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI* başlıklı bu çalışma 13/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı	Adı Soyadı	Jüri	İmza
DR. ÖĞR. Ü.	HAKAN KUYUMCU (Danışman)	Danışman	
PROF. DR.	NURİYE BİLİK	Asil	
PROF. DR.	ASUMAN BELEN ÖZCAN (Üniversite Dışı)	Asil	
DR. ÖĞR. Ü.	ŞERAFETTİN YILDIZ (YEDEK)	Yedek	
DR. ÖĞR. Ü.	AYKUT KIŞMİR (YEDEK) (Üniversite Dışı)	Yedek	

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
SUMMARY	VI
ÖN SÖZ	XI
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	13
Urduca Tercüme ve Şerhler	14
Hintçe Tercüme ve Şerhler	14
BİRİNCİ BÖLÜM	15
Şerh İle İlgili Birkaç Gerekli Açıklama	15
Anlam	17
Sanatlar	17
Teşbih (Benzetme).....	17
Benzetme Sanatı.....	17
Benzetmenin Kısa ve Detaylı Özeti	17
Düşünsel Benzetme.....	17
Benzetmenin Öncüsü	17
Vurgulu Benzetme	18
Eğretileme	18
Açık İstiare.....	18
Mecaz İğneleme	18
Mecaz İmgeleme	18
Mecaz Mersiye.....	18
Mecaz Soyutlama.....	19
Ad Aktarması	19
İğneleme.....	19
Çelişki	19
Karşılaştırma	19
Uzatmalı Mecaz	19
İki Anlamlı Uygunluk	20
Betimleme	20
Yansıma	20

Mecaz Sıfatlar Dizisi.....	20
Genel Toplama.....	20
Çıkarım	21
Ayırım	21
Uygun Mübalağa.....	21
Güzel Nedene Bağlama.....	21
Cinas Yapma	21
Ana Bölüm	22
Sonradan Meydana Gelen	22
Süsleme	22
İki Benzetmeli Kafîye	22
Anımsatma Sanatı	23
Alıntılama	23
Alegorik Mısralar.....	23
Elhilaf.....	23
Şerhin Kaynağı.....	24
İKİNCİ BÖLÜM	25
BİRİNCİ DEFTER BİRİNCİ BÖLÜM.....	25
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	41
SONUÇ.....	76

Adı Soyadı	Deniz ALPAY ŞANLI
Numarası	137201001009
Ana Bilim / Bilim Dalı	MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM/ BİLİM DALI
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. Ü. HAKAN KUYUMCU
Tezin Adı	MUHAMMED NEZİR ARŞÎ'NİN MİFTÂHU'L- ULÛM ADLI ESERİNİN BİRİNCİ DEFTER 1- 201. BEYÎT ŞERHLERİNİN VELED ÇELEBİ İZBUDAK TERCÜMESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

ÖZET

Hz. Mevlana'nın adıyla özdeşleşmiş ünlü eseri Mesnevi, yüzyıllar içinde birçok dile tercüme ve şerh edilerek, Hz. Mevlana'nın dile getirmek istediği duygu ve düşüncelerin milyonlarca insan tarafından paylaşılmasına vesile olunmuştur.

Bu çalışmada Pakistanlı tıp doktoru Muhammed Nezir Arşı'nin Miftahu'l- Ulum adlı Urduca mesnevi şerhi, Veled Çelebi İzbudak'ın tercümesiyle karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pakistan, Urduca Mesnevi Şerhi, Hz. Mevlâna, Veled Çelebi İzbudak

Adı Soyadı	Deniz ALPAY ŞANLI
Numarası	137201001009
Ana Bilim / Bilim Dalı	MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM/ BİLİM DALI
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒
Tez Danışmanı	DR. ÖĞR. Ü. HAKAN KUYUMCU
Tezin İngilizce Adı	MUHAMMED NEZİR ARŞÎ'NİN MİFTÂHU'L-ULÛM ADLI ESERİNİN BİRİNCİ DEFTER 1- 201. BEYİT ŞERHLERİNİN VELED ÇELEBİ İZBUDAK TERCÜMESİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

SUMMARY

The Mesnevi Mevlana's famous work identified with his name, has afforded the senses and thoughts, of that Mevlana desired to express to be shared by millions of people by being translated into and written commentaries in many languages within centuries.

In this study, the Urdu mesnevi commentary Miftahu'l- Ulum of Pakistani medical doctor Muhammed Nezir Arşi is compared with the translation of Veled Çelebi İzbudak.

Key Words: Pakistan, Urdu Mesnevi Commentary, Hz. Mevlana, Veled Çelebi İzbudak

ÖN SÖZ

Dünyanın en ünlü Mutasavvıflarından biri olan Mevlana Muhammed Celaleddin Belhi Rumi, Mesnevi adlı altı ciltlik eserinde derin islami ve tasavvufi kavramları şiir şeklinde söylemiş ve yazmıştır. Yaklaşık 800 yıldan bu yana araştırmacılar Mesnevi üzerinde çalışmalarına devam etmektedirler.

Burada Mesnevi'nin 1. Cilt 1. Defteriyle ilişkili olarak “Muhammed Nazir Arshi'nin ‘Miftahul Ulum’ adlı eserinin birinci defter birinci bölüm şerhlerinin türkçeye çevirisi” üzerinde çalışıldı. 1. Cilt 1. Defter 160 sayfadan oluşmaktadır, çalışmam ilk 80 sayfayı içermektedir. Ayrıca uzun incelemeler sonrasında yazarın hayatıyla ilgili hiçbir bilgiye rastlanılmamıştır.

Eserin orijinalinde gidilen metodoloji Terkid/Tercüme/Lugat/Matlab/Sanai şeklindedir. Biz bu çalışmamızda Veled Çelebi İzbudak'ın tercümesiyle karşılaştırmalı giderek sadece Tercüme ve Matlab(şerh) kısmındaki farklılıkları-benzerlikleri ortaya çıkarmak istedik.

Çalışmamızda İzbudak'a ait 201 beyit ve Muhammed Nazir Arshi'nin de kendi ilave etmiş olduğu 63 beyit var, toplamda 264 beytin çevirisi yapıldı. İzbudakla eş giden beyitler siyah, eklenmiş olan beyitler kırmızıyla gösterildi. Ayrıca Arshi bu çalışmaya kendi yorumuyla şiirlerini de katmıştır ancak ilk 18 beyitteki şiirlerin tercümesi yapılmıştır.

İzbudakla eş giden çeviriler; İ.I.1/ İ.I.2/ İ.I.3 şeklinde, Muhammed Nazir Arshi'nin kendi eklemiş olduğu beyitler NZ.I.1/ NZ.I.2/ NZ.I.3 şeklinde gösterildi. Çalışmamız üç kısımda ele alındı;

- 1) Farsça Mesnevi Beyitleri
- 2) İzbudak'a ait olan tercümelemeler
- 3) Muhammed Nazir Arshi'nin matlabları(şerhleri)

Son olarak çalışmamda bana yardımcı olan ve katkısını hiç esirgemeyen, yol gösteren danışman Hocam Sayın Doktor Öğretim Üyesi Hakan Kuyumcu'ya, Enstitümüzün Müdürü Prof. Dr. Ali Temizel'e, Enstitümüz Öğr. Gör. Dr. Selman Karadağ'a, Tez Savunması Jüri Grubuna, üzerimde ödeyemeyeceğim kadar emeği bulunan ve hep destekçim olan canım babam Mehmet Ali Alpay'a, aileme, eşime teşekkürü bir borç bilirim.

Deniz ALPAY ŞANLI

Haziran / 2019

KISALTMALAR

SAV : Sallallahü aleyhi vesellem

RA : Radiyallahu anh

KS : Kuddise sirruhu

Hz. : Hazreti

İ. : İzbudak

NZ. : Nazir

GİRİŞ

Dünyanın en ünlü Mutasavvıflarından biri olan Mevlana Muhammed Celeleddin Belhi Rumi, Mesnevi adlı altı ciltlik eserinde derin islami ve tasavvufi kavramları şiir şeklinde söylemiş ve yazmıştır. Yaklaşık 800 yıldan bu yana araştırmacılar Mesnevi üzerinde çalışmalarına devam etmektedirler. Burada Pakistan ve Hint Alt Kıtasındaki Mesnevi çalışmaları hakkında bilgi verilecektir.

Genelde dünya, özelde ise Hindistan alt kıtasının edebi ve sufi geleneği Mevlana Rumi'nin mesajlarından çok büyük ölçüde etkilenmiştir ve bu etkinin izleri büyük Hint sufi şairleri Kabir ve Nanak ve Radhaswami inancının önde gelen takipçilerinin yazılarında görülebilir. Fakat Rumi'nin mesajının Hindistan'daki en büyük savunucusu, Farsça, İngilizce ve Urduca şiir ve düzyazıları Rumi'nin ideolojik ve felsefi etkileri dolu olan Allama İkbâl'dir. İkbâl üslubunun Celeleddin Rumi'nin tam bir yansıması olduğunu söylemeye bile gerek yoktur. İkbâl'in felsefi, şiirsel ve sufi mesajlarının Hint alt kıtasında oldukça yaygın olduğu açıktır. (Shah, 2007: 284).

Hint Alt Kıtasında yapılan ilk Mesnevi şerhi olarak bazı yazarlarca Ahmed-i Rûmî'nin 725'te (1325) tamamladığı Dekâ'îku'l-hakâ'ik ve rekâ'îku't-tarâ'ik adlı Farsça kitabı (Tahran 1354 hş.) kabul edilir. Eser seksen fasla ayrılmış olup her fasıl bir ayet veya hadisle başlamaktadır. Kitap Mevlana'nın tasavvufî düşüncesini içermesi ve beyitlerdeki naslara telmih bakımından sistematik bir hüviyete sahiptir.

Hintli Muhammed Rezavî'nin Mükâşefât-ı Rezavî adlı Farsça şerhi Mesnevîdeki anlaşılması zor beyitlerin açıklamasından ibarettir. (Ceyhan, 2004: 325).

Hintli Hâce Eyyûb Pârsâ'nın 1120'de (1708) yazdığı Esrârü'l-guyûb Mesnevî'nin anlaşılması zor beyitlerine dairdir. Şah Mîr Muhammed Nûrullah Ahrârî Ekberâbâdi, Muhammed Salih Kazvînî Ruganî, Muhammed b. Nizâmeddin Muhammed Rahmetullah ve Kadı Telemmuz Hüseyin Hindistan'da yetişen önemli Mesnevî şarihleridir.

Hint Alt Kıtasında Mesnevî Urduca'ya ilk defa Muhammed Yûsuf Ali Şah Çiştî Nizamî Gülşenâbâdi tarafından çevrilmiş ve Pirâhen-i Yûsufî adıyla şerhedilmiştir. Urduca ikinci şerh Abdülmecid Han Pilifitî'ye ait Bostân-ı Ma'rifet'tir (Leknev 1927). Mevlevî Fîrûzeddin'in de İlham-ı Manzûm adıyla Urduca bir tam tercümesi vardır (Ceyhan, 2004: 326).

Hindistan'da Mesnevî'nin modern dönemde etkilediği iki büyük şahsiyet Şiblî Nu'mânî ve Muhammed İkbal'dir. Nu'mânî Mesnevî'deki tekâmül fikriyle evrim teorisini karşılaştırmış, fizik ve biyoloji alanındaki bilimsel teorilerle Mevlânâ'nın görüşlerini uzlaştırmaya çalışmıştır.

Mesnevî'yi Kur'an'dan sonra en önemli ikinci kitap olarak niteleyen ve bütün müslüman aydınlar tarafından okunmasını tavsiye eden Muhammed İkbal, Bâl-i Cibrîl adlı eserini Mesnevî'nin vezniyle yazmış ve çalışmalarında Mesnevî beyitlerine dayanarak düşünceler geliştirmiştir.

Urduca Tercüme ve Şerhler

1. Muhammed Mirza, Mesnevi Şerhi: 1863 yılında Bombay'da bastırılmıştır.
2. İmdadullah, Mesnevi Şerhi.
3. Maulavi Hidayet Ali, Kashf al-Ulum Sharh Masnavi-i Mevlana-i Rum. Eser 1312 yılında Delhi'de bastırılmıştır.
4. Ghulam Haider Gopamui, Shrajjrah-i Ma'rifet (Mesnevi' den seçmeler halindedir).
5. Muhammed Yusuf Ali Şah Çiştî Nizami Gülşenabadi, Pirahen-i Yusufi: Eser 1889'da Leknev'de bastırılmıştır.
6. Muhammed Nazir Arşî, Miftahu'l-Ulum. Pakistanlı tıp doktorunun yaptığı bu şerh 17 cilttir ve 1925'te Lahor'da, 1977' de Karaçi' de yayımlanmıştır.
7. Kadî Sejjad Hüseyin, Mesnevi-yi Ma'nevi.
8. Simad Akbarabadi, İlham-ı Manzum.
9. Abdu'l-mecid Han Pilifiti, Bostan-ı Ma'rifet 1927'de Leknev'de bastırılmıştır.
10. Mevlevî Fırûze' d-din, İlham-ı Manzum: Mesnevi'nin tam tercümesi olan bu eser Lahor'da 1848/1929'da bastırılmıştır.
11. Feyz Ahmed Üveysî, Sedâ-yı Nâvi: II. cilt şerhtir ve 1976-1979' da Lahor' da yayımlanmıştır.

Hintçe Tercüme ve Şerhler

1. Vinoda Candra Pandeya, Jalalauddina Rumi krta Masnavi, Siddhartha, New Delhi, 1996. (Demirel, 2007: 469).

BİRİNCİ BÖLÜM

Şerh İle İlgili Birkaç Gerekli Açıklama

Bu kitapta Mesnevi şerhinin her beyitinin açıklaması genellikle aşağıda zikredilen başlıklar yada bunlardan bazılarının gerekliliğine göre yapılmıştır.

- 1) Sözlük
- 2) Söz Dizimi Kuralı
- 3) Sanatlar
- 4) Aruz
- 5) Tercüme
- 6) Anlam
- 7) Karşıt Anlam
- 8) Nukte
- 9) Fıkhi Sorunlar
- 10) Yalın hal benzerliğindeki her başlığın amacı ve ilme uygunluğu.

Yine de burada bazı başlıklarla ilgili birkaç alıntı notun kısaltılması gerekir.

Tercüme: Her beyitin tercümesi özel bir düzenle yapılmıştır. Tercümede beyitin asıl kelimeleri ve deyimleri Urduçaya özel uyarlanmıştır. Bunlar beyitlerin kaderi ve sınırlanmalarıdır. Eğer bu kelimelerle birlikte bütün pasajlar okutulursa, anlamları ciltlenerek tercüme edilir ve geçici notları değilde kalıcı notları okursa o beyitin saf anlamıyla tercümesini yapmış olacaktır.

Söz Dizimi Kuralı: Bence, bazı arkadaşlar şerhlerin bu kısımlarını gereksiz ve boştan yere şekillendirmişlerdir. Bu yüzden, bu beyitlerin önemini anlatmak için kimi parçada saygıyla dua etmek gerekir. Günümüzde genel Farsça ve söz dizimi kuralına az derecede dikkat edilir. Pencap Üniversitesi'nde her yıl yüzlerce öğrenci derece elde eder. Ancak bazen Farsça metinlerin söz dizimini bilmezler. Genelde; Farsça el yazısının safi ve zevki eğilimi üzerine kurulmuştur. Bunlardan metinlerin tarzı ve kelimelerin uygunluğunun temel sebebi bulunacaksa, ona hürmet edilmesi gerekir. Söz dizimi bilmeyen insanların farsça bilgisi; gözetim altındaki akıllı yolcununki gibidir. Ki onun görüşü, yaya yolunun sadece bir parçasıdır. O yol onun ayaklarının karşısındadır. Ve o birbirini takip eden bakışlarla seyahat etmeye devam eder. Onun bu anlaşılmaz yolculuğunda zorluk ve tehlike mümkündür. Muhtaçlığının da kanıtı yoktur. Aksine o şahsın farsça notlarından şu anlaşılır ki; bu kelime fiil bu kelime öznedir. Bu kelimedeki bağlama zamiridir. Bu cümle onun ödülü gibidir ve cümlesi üstünlüğe uygundur. وبكرا bunun anlamındaki kasıt gönüllü olmaktır ve notun tercümesi yapıldığında gözlemlenmiş olacaktır. Örnek olarak; yolculuğa çıkmadan önce haritayla sefername araştıran, sohbet ederek bütün yolculuğun evrelerini inceleyen, yolculuğun çoğunu tedbirle geçiren; o hoşgörülü ve ileri görüşlü yolcudur. Bir kitabın anlamını incelemek ve anlamak için bu söz son derece gereklidir ki yolcunun notlarının söz dizim kuralı kendi referansı olacaktır. Mesnevi Şerifin anlamı basit değildir. Yolculukta uyguladığı tedbiri bunda(çeviride) bulamayacaktır. Bu sebeple yazarın Mesnevi Şerifin her beyitinin söz dizim kuralını yazmak durumundadır. Mesnevi Şerifte beyitlerin sunumunda, anlamlarında pekçok engel oluşacaktır. Kalan beyitlerle ilgili kelimelerin uygunluğu kontrol edilecektir. Kalan beyitlerin söz diziminin yazılması gerekli değildir.

Farsçanın söz dizim kuralıyla alakalı şu olay önemlidir; bu dilin söz dizim kuralı olmasına rağmen, onun dil bilgisi ve teknik terimlerinin temel yapısı Arapçanın söz dizim tekniği üzerine kurulu olmasıdır. Ancak farsçanın konuşma kuralı, kelime düzeniyle ilişkisi, deyim düzeni arapçadan farklıdır. Bu yüzden öğretmenler, farsçanın dil bilgisi için arapça dil bilgisinde bulunmayan modern teknik terimler yaratmışlardır. Ve bazı yerlerde arapçada izin verilmeyen teknik terimler üretilmiştir. Gösterme sıfatları; *جمله مصلة- جمله ندائیه- جمله صفا* -جائیه- vesaire gibi nida cümleleri farsçanın özel teknik terimleridir.

İkinci olayın bir örneği ise şöyledir; farsça cümlelerinde fiil-özne her ikisi de ilk sırada bulunmaktadır. Ancak arapçada; fiil önde ve özne sonda olur. Örneğin *كتب نه ميد* bu cümlenin fiilidir. Ancak cümlede fiil sonda olur ve o fiilin öznesi önce gelirse ona özne denmez. Aksine özne ve onun cümlesine cümle faila (fiil cümlesi) denir. *كتب نه ميد* Örneğin cümlesinde hayali özne ve fiil kişi zamiriyle cümle faila olup ona bildirilir. Ve bu özneye birleşip cümle ismiya (isim cümlesi) oldu. Aksine farsçada her iki özne sonda yada önce gelebilir. Yani her ikisine de imgesel yazı yada yazı imgeseli denir. Yine de biz yazıya fiil ve imgeye onun öznesi deyip bu cümleyi fiil cümlesi yapacağız.

Bu bir sunuş şekliydi. Bu olayın açıklamasını söz dizimi yapılmış olan Miftahül Ulümde bazı beyitleri açıklayacağız. Onun söz dizimini Hazreti Mevlana Ahmed Hasan Kanpuri ve Hazreti Mevlana Eşref Ali Sahab Tanevi'nin mesnevi şerhinde farklı şekillerde göreceğiz. Bunun sebebi şudur ki her iki zat'a göre arapça ilim ve adabın güneşi, ayıdır. Onların nazarında arapçanın yüce şanının yanında farsça dilbilgisinin önemi yoktur. Belki de arapçayla uyum kazansın diye farsça dilbilgisini ele almışlardır. Bu yüzden onlar her yerde farsça notların düzenlenmesinde arapçanın yöntemlerini takip etmişlerdir. Örneğin; Mevlana Eşref Ali Bey "Hayali özne, konunun fiili, imgelese dönüşen zamir onun öznesi olacak, fiil ve özne birleşip fiil cümlesi olarak bildirilecektir" diye buyuracaklardır. Yine de farsçaya göre doğru söz dizimi şu şekildedir yazının fiili öznedir. Fiil ve özne birleşip fiil cümlesi oluştururlar.

Mesnevi Şerif'te bir beyit vardır:

دين جهانے کا ندریں خواہم نمود ازکشایش پروبالم راکثود۔

Beyitin anlamı şudur; Rüyamda gördüğüm bu can büyüklüğü sayesinde benim üzerime yük bıraktı.

Merhum Mevlana Ahmed Hüseyin Nepvari, bu beyitin söz dizim kuralını halis arapça dilbilgisiyle şöyle açıklamıştır:

دين جهانے مبتداوموصوف۔ كاندارين صفت ازکشایش الخ تمام این مصرعہ خبر۔

Yine de öğreticiler farsça sözcük türeterek dilbilgisi vasıtasıyla onun terkiibini şöyle açıklamalıdır; "Rüyada anlatılan fiil kaf ile anlatılmalıdır. Beyan ile anlatım birleşip onun özne üzerindeki yükünü nesneyle ilişkilendirmelidir."

Bu not o ileri gelen saygıdeğer erenlerin bekleme amacı değildir. Aksine bakış açısını yanlış anlaşılardan kurtarmaktır.

Anlam: Mesnevi Şerif hırçın bir denizdir. Onun dalgalarından her marifetli yüzücü ve dalgıç yeni yeni mücevherler çıkartabilir. Amaç bu kısmın sayısız inceliklerini derinlemesine incelemektir. Ayrıca düzen mümkündür. Onu bütün olarak ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Ki bu sebepten kitabın amacı korunmuş her bölümle anlayış inancını doğurabilmektir. Göze çarpan anlam iyi yapılmış ve ince noktaları kurgulanmış sınırsız silsiledir. Hürmet gördüğünde dikkat çekecektir. Birisi bu silsileyi inceleyebilir ya da meclise vaazde bulunabilir.

Sanatlar: Mesnevi Şerif'in beyitlerinde sanatlar bol bol kullanılmıştır. Gönlüyle bakan dile getirmeyi, zaten mesnevinin özellikleri bunu belli eder. Ve her beyitteki etki ortaya çıkar. Bununla birlikte daha neler neler anlatılır. Ancak bakan kişi o sanatın terim bilgisinin takdir ve övgüsüne aşına değildir. Sadece onların adlarını bilmek hiçbir fayda sağlamaz. Bu nedenle burada Mesnevi Şerif'te kullanılan birkaç sanatın analizi yapılacaktır.

Teşbih (Benzetme)

بر که گستاخی کند اندر طریق - گرود اندر وادی حیرت غریق

Herkes içindeki küstahlığı köreltsin

Kendi vadisinde boğulsun...

Yani İslami hayat tarzında küstahlık eden şaşkınlık deresinde boğulsun. Burada şaşkınlığı bir dereyle anlatmıştır. Birisi kendi içinde boğulsun. Ne demektir? Bundan sonra bu şekilde anlatıma benzetme denilmiştir. Ve örnekle bağlantılı olarak vadi şaşkınlığa benzetilir, boğulmayı ilişkilendirmiştir. Sonrasında bir şeyi başka birşeyle ilişkilendirmeye teşbihat dendi.

Benzetme Sanatı

Yani birisi neyi çare ve deva olarak görür. Aşık olan şudur ki bu benzetmedir. Çünkü ona benzetilen; yani neyin benzetildiği herşeyde çare ve devayı açıkça hisseder. O yüzden buna benzetme sanatı denir.

بمچو نے زہرے و تریاقے کہ دید۔

Benzetmenin Kısa ve Detaylı Özeti

Örnekle bağlantılı olması benzerlik işareti vermiştir. Birisini öldürmek ya da ölümden kurtarmak. Bu benzerlik noktası beyitte bahsedilmez. Benzerlik noktası olmayan böyle beyitler vardır. Buna Teşbih-i İcmal (Benzetmenin Kısa ve Detaylı Özeti) denir.

Düşünsel Benzetme

مرد گی جہل و زندگی دین است۔

Yani dinsizlik örneği ölümdür. Dinsizin ölmesi ve dindarın yaşaması örneğidir. Bu benzetme mantıklı mantıksız herşeyin benzetilmesidir. Onun için buna Teşbih-i Akli (Düşünsel Benzetme) denir.

Benzetmenin Öncüsü

میرسید از دور مانند بلال۔

Yani uzaktan o benzersiz Türk gücü (yeni ay) geliyordu. Bunda harf benzeşmesinden yani benzerinden bahseder. Harf benzeşmesi örneği aynı olan bir benzetmedir. Sanki renksizdir. Buna Teşbih-i Marsal (Benzetmenin Öncüsü) denir.

Vurgulu Benzetme

Bu benzetmede harf benzeşmesinden bahsedilmez. Ona Teşbih-i Makid (Vurgulu Benzetme) denir.

Eğretileme

بشنو از نے چوں حکایت میکند

Bu beyitte ruh köşesinden benzetme verilir. Herşeyin benzetildiği ney ruha benzetilir. Yani tastamam ruha benzetilir buda neyle gösterilir. Buna İstiare (Eğretileme) denir. Artık istiare şudur ki tastamam benzetilene benzeme hakkıdır. Genel olarak kendisine benzetilenden bahsetmek bundandır.

Açık İstiare

Bağlantılı yeni mısradaki benzetilen yani ruhu anma yoktur. Aksine herşeyin benzetildiği şeyi anma vardır. Buna İstiare Biltasrih (Açık İstiare) denir.

Mecaz İğneleme

آتش ابراهیم رادندان نه زد

Nemrud'un ateşi Hazreti İbrahim'i elde etmeye yetmedi.

Burada anlatılan şudur ki ateşin yırtıcı hayvana benzetildiğidir. Ancak burada açık istiarenin aksine benzetilenden yani ateşten bahsedilmiştir. Ve herşeye benzetilen şeyden yani yırtıcı hayvandan bahsedilmez. Buna İstiare Bilkinaye (Mecaz İğneleme) derler. Mecaz iğneleme için; benzetilene anıp herşeye benzetilene anlamak ve kastedilen şeyin mevcut olduğudur, derler.

Mecaz İmgeleme

Bu Mecaz İmgeleme için gerektir ve işte bu mecaz imgelemenin düzenlenmiş halidir. Nitekim beyitte bahsedilen sıralanmış dış mecaz imgelemedir. Yani bu söz aracılığıyla benzetilen herşey yani yırtıcı hayvanın bazı özelliklerine benzetilen şey ateşi ortaya çıkarmıştır. Ve bu dışın sıralanma özelliğidir. Artık mecaz imgeleme söyle denilebilir ki benzetilen herşey benzetilen ihtiyaçlar için bahsedilir.

Mecaz Mersiye

کز نیستان تامرا ببریده اند - از نفیرم مردوزن نالیده انده -

Yani ney der ki beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan kadın erkek herkes ağladı.

Burada herşeye benzetilen şeyden yani neyin duyarlılığı ve uygunluğundan bahsedilir. Kamışlık ve feryat. Onlara İstiara Marsiyah (Mecaz İstiare) denir.

Mecaz Soyutlama

Eğer mecazla birlikte benzetilen şeyin uygunluğundan bahsedilirse ona İstiare Macrida (Mecaz Soyutlama) denir.

Ad Aktarması

چون بصاجدل رسی گو بر شوی -

Yani birisi beyfendinin kalbine eriştiğinde onun aşkının lütfuyla inci gibi yetkinliğine saygı gösterecek.

Buradaki inciyle gerçekteki inciden kastedilmez aksine yetkin olana saygı amaçlanır. Yetkine saygı göstermek ifadesiyle inci arasında benzetme amaçlanmamıştır. Aksine bu ifadeyle inciye saygı göstermek gerekir. Bunda gereken niyet olduğunda gerçek kastedilmeyebilir. Nitekim örnekle bağlantılı olarak inciye saygı duymak kastedildiğinde incinin kendisinden bahsedilmez. Artık Mecaz-ı Mürsel (Ad Aktarması) şöyledir ki; bir kelimeyi ona belirlenen manasının dışında başka bir manayla kullanmaktır. Ve onun her iki manasında benzetme bağlantısı olmaz. Aksine ihtiyaç halinde yada başka bir şekilde bağlantısı olur.

İğneleme

خوشتن رادر میفگن در زحیر -

Yani zorluğu benimseyip kendi kendine üzüntü kaynağının müptelası olma. Zehir bir hastalığın adıdır. Ona gösteriş yada hava da denir. Onun için üzüntü kaynağı gereklidir.

Burada zehir kelimesini konuşup onun gerekliliği yani üzüntü kaynağı olması amaçlanır. Özellikle zehirden de bahsediliyor olabilir. Yani sen zorlukları benimseyip zehir hastalığının müptelası olma. Öyle ki bazı zayıf insanlar gamlı ve kederli hallerinde amel diyerek hastalık geçirirler. İşte buna Kinaye (İğneleme) derler. Yani gerekliliğinden bahsedilen o kelime dürüstlüktür. Ad aktarmasının aksine orada eğer gereklilik bahsedildiyse gereken amaçlanmamış olabilir.

Çelişki

درد نیابد حال پخته بیچ خام -

Yani kusurlu bir adam mal varlığını bilmeyebilir.

Olgun ve ham kıyaslaması ve çelişkiyle ilgili olabilir. Ona Tabag (Tenakuz) yada Çelişki de diyebilirler.

Karşılaştırma

صبفته الله نام آن رنگ لطیف . لفته الله بوعے این رنگ کشیف

İlk mısradaki bağlaç iki kelime yani Allah tarafından verilen renk ve nur ışığından bahsedildi. Yine ikinci mısradaki her iki kelimenin kıyaslanmasından bahsedildi. Yani Allah tarafından verilen renk ve aydınlanma rengi bunlara Mugabalah (karşılaştırma) derler.

Uzatmalı Mecaz

شد غلام آن کنیزک جان شاه

Yani padişah o esir kıza sevdalanmıştı. Kölenin niyeti deli gibi sevdalanmak yada teslim olmaktır. Ancak köle kelimesi esir kızla bağlantılıdır. Bu uzatmalı benzetme oluşturmak için ilgili kelimeleri kullanmaktır. Ona uyum ve uygunlukta denebilir. Onun açıklaması budur. Böyle birkaç şeyi toplamak ve onları birlikte uygun hale getirmektir.

İki Anlamlı Uygunluk

میرباتی مہرومے ماراویاز . سوئے دامے میرویم اے بے نیاز

Ey düşüncesiz, bizi heran günaha sürükleyen içimizden birini yine tuzağa düşürdün.

Beyitte baz'ın anlamı tekrardır. Aynı zamanda bu bir hayvan avcılığıdır da. Bu sebeple bu kelimeyi tuzak diye kullanmak uygundur. Buna İham-ı Tanasub (İki Anlamlı Uygunluk) denir.

Betimleme

بود شا ہے درزمانے پیش ازین . ملک دنیا بوش و ہم ملک ہے

Bir padişahın dünyada lider olması aşıkardır. Ancak şu olay mümkün değildir ki onun lider olması din iradesini de sağlamaz. Çünkü din bir padişahlık yada ülke değildir.

Bunun anlamı şudur ki o padişah dindar ve kurallara çok bağlıdır. Çünkü din kelimesi dünya kelimesiyle çok yakın anlamlıdır. Bu yüzden ona da mülk tabiri verilmiştir. Buna Maşakalah (Betimleme) derler. Yani herhangi birşeyi böyle kelimeyle tabir etmenin uygunluğudur.

Yansıma

ناک جہانے نیست شکلے بست ذات . وان جہانے بست شکلے بے ثبات

Yani bak balemin nesli tükenir ve hiç şüphesiz aslolan içinde bulunduğumuz andır. Ve görünürde o dünya mevcut olandır ancak o geçicidir.

İlk mısırada var olmama anlatılmış ve var olmak arkasından gelmiştir. İkincide onun aksine önce var olmak anlatılmış ve var olmama. Daimi olmayan kelime arkadan gelir. Buna Aks (Yansıma) derler.

Mecaz Sıfatlar Dizisi

نے غم و اندیشہ سودو زیاں

Yani ne kederin faydası ne de korkunun kaybı .

Önce keder ve endişeyi anlatalım. Sonra çıkar ve zararı anlatalım ki dinleyici kendi tasasını çıkarıyorsa, endişesiyle birleştiresin. Buna Laf'o Nashr (Mecaz Sıfatlar Dizisi) denir. Yani önce birkaç şeyi kısaca yani özetleyerek bahsetmektir. Sonra her birine atfedilen kararsızlıktan bahsetmek ve kendi dinleyicisinin güvenini onlara uygun olarak ayarlamaktır.

Genel Toplama

گرنبودے اختیار این شرم چیست . وین دریفے و خجلت و آرزم چیست

Yani eğer kendi işinde güçlü olmazsan suçu işledikten sonra bu utanç bu keder bu pişmanlık neye yarar?

Burada 4 şeyi soru olarak topladık. Buna Cam'a (Genel Toplama) derler. Yani birkaç şeyi bir buyrukta toplamaktır.

Çıkarım

صحبت صالح ترا صالح کند . صحبت طالح کند

Buluşma iki farklı şekildedir ve onun iki farklı etkisi vardır. Onların farkı anlatılmıştır. Buna Tafrig (Çıkarım) derler. Yani bir konunun iki emir arasında anlatılması ve farkın ortaya çıkmasıdır.

Ayırım

بر امیرے کو کشد گردن بگیر . یا بکش یا خود بمید ارش اسیر

Boyunduruk altında kalan Fars hükümdarı vardı. Ona tat vermenin farklı yolları sabitleşmiş ve kuşatılmıştı.

Yani ya o ölecek ya namı daimi kalacaktı. Buna Tagsim(Ayırım) derler.

Uygun Mübalağa

اے لقاے تو جواب بر سوال

Yani Efendi kendi toplantısında her soruya cevap verir. Toplantı sadece cevap ve sorulardan oluşur ve bazı şeyleri sormak gerekmez bu bir abartıdır. Ancak bununla iyiliği görme ve ziyarete teşviğin vurgusu yapılır. Bu yüzden buna Mubalaga Makbul (Uygun Mübalağa) denir. Yani birisinin yoğun vasfını yada kuvvetsizliğini iddia etmektir.

Güzel Nedene Bağlama

گر نبودے ناله نے رائمر . نے جہاں را اپر نہ کردے شکر

Buyururlar ki; neyin ağlama ve feryadıyla meyve gibi şirin ve yumuşak bir ürün meydana gelir. Eğer ney gibi böyle güzel bir ürün meydana gelmeseydi şükürsüzlük olurdu. Yeyüzü şükürle dolu olmazdı. Sanki ağlama neyin bereketi ve meyve vermesidir. Şükürsüzlükten şükürü oluşturan oyun kaçışıdır. Mantıklı ve rasyonel bir emir olduğu halde maddiyattan kurtulmaya neden olmayabilir. Buna Hüsnü Taalil (Güzel Nedene Bağlama) denir. Yani birinin vasfının eksikliğini iddia etmektir aslında ona meydan vermemektir.

Cinas Yapma

پردبایش پردبائے مادرید

Yani onun dokunaklı melodisi bizim gönül perdemizi yırtıverir. Perdenin manası melodi ve purdenin manası örtüdür aslında bu iki kelime birlikte. Ona Tecnis (Cinas Yapma) derler. Hepsinden en önemlisi çeşitliliğidir:

1. Eğer her iki kelimedede harf sayısı olarak jestlerde ve oluşumda eşitse cinas tam olur. Sanki bağlantılı kelime üzerinde yakınma olur.

2. Eğer şekil farklı olursa yani biri isim ve diğeri fiil olursa özellikleri aynı olur. Sanki aşk isteğinin hazzını yerden göğe kadar hisseder.
3. Eğer bir kelime basitse diğeri karışık olur. Bu da karışık cinastır. Örneğın;

ساقی ازاں بادہ منصور دم دررگ و دررشیه من صور دم
4. Eğer karışık kelime bir bütün kelime ve diğeri kelimenin parçasından oluşursa ona örüntü cinas denir. Örneğın;

گر نباشد عشق را پردائے او او چومرغے ماند بے پردائے او
5. Eğer her iki kelimedede harf sayısı ve düzenleme varsa birleştirilir. Ancak işlemede farklıdır. O karışık cinastır.
6. Eğer her ikisinin içinden de birinde bir harf fazla olursa, ona noksan cinas derler. Örneğın;

برداہر میں یا برق و بیرق میں یا آئین میں

7. Eğer farklı harfler olursa ve bu fark yakınlığı ses çıkışıyla bozulmadıysa ona geniş zamanlı cinas denir. Örneğın;

طربات و تربات میں اور واضح اور واضع میں

8. Eğer harflerin farklılığı ses çıkışına kadar ulaşırsa ona bağıli cinas denir. Örneğın;

عرش و فرش میں ادرکمان اور کمین میں

9. Eğer her iki kelime hattı (sanatı) benzer olursa ona cinası hat denir. Örneğın;

زخمہا اور جمہا میں

Ana Bölüm

کافراں چوں جنس سجین آمدند - سجن دنیا را خوش آمین آمدند

Harf türünün düzenlemesinde biraz değışiklik yapmak iyidir. Buna Galb (Ana Bölüm) derler. Aslında bu da cinas yapmanın bir parçasıdır.

Sonradan Meydana Gelen

مانده از آسماں شد عانده - چونکہ گفت انزل علینا مانده

Beyitin başlangıç kelimesi sonradan vuku bulmuştur. Ona sonradan meydana gelen derler. Eğer ikinci mısranın ilk kelimesi sonradan gelseydi onun adı ilk meydana gelen olurdu.

Süsleme

آتش عشق ست کاندہ نے فتاد - جوشش عشق ست کاندہ سے فتاد

Her iki mısranın kelimeleri karşıt ve zıttır. Buna Tarsi (Süsleme) derler.

İki Benzetmeli Kafiye

آن یکے راروے او شد سوئے دوست - دین یکے راروے او خود روے اوست

Her beyitte bir kafiye olur. Ancak bu iki kafiyelidir. İlki soe ve roe ikincisi dost ve avsat. Böyle beyitlere iki benzetmeli kafiye denir.

Anımsatma Sanatı

جسم خاک از عشق برافلاک شد . کوه در رقص آمد و چالاک شد

İlk mısradada yüce Peygamberin gökyüzüne kadar yükselişini işaret eder. İkinci mısradada Sina Dağı'nın Allah'ın doğada görünmesiyle raks etmeye başlamasına doğru işaret eder. Beyitte de bu şekilde bir öykülemeye Talmih (Anımsatma Sanatı) derler.

Alıntılama

Kur'an-ı Kerim'in ayetinden alıntılama yapılan beyitler vardır. Buna İktibas (Alıntılama) denir.

Alegorik Mısralar

Bu şerh daha çok mistik beyitin çalışmaları gibi kaleme alınmıştır. Mesnevi Şerif'in Şerhinin yukarıda gösterildiği gibi beyitlerden daha ziyade düzyazı yada yakın anlamlı beyitlerden oluştuğunu sanki Mevlana'nın sözlerinin tercüme edilmesinin ikinci beyitte konuşuyor gibi olmasından biliyoruz. Ondan lütuf alanlar gizli değildir. Her beyitle birlikte şairin adıda ele alınır. Ancak ki o beyitlerle ilgili olan şairin adı anılmaz yada bilinmezdi. Genellikle beyitlerin içinde şairin takma adı mevcuttur. Ayrıca farklı isim söylemenin gerekliliği anlaşılır. O beyitle yada şiirle ilgili ismin yada takma adın aracılığıyla birisi kaleme alınmazdı, o yazar kendisini eksik bulurdu.

Elhilaf

Bizim açıklama metnimiz Mesnevi Şerif'in o meşhur baskısının çoğaltılmasıyla oldu. O 1825'te ülkedeki matbaada hüsnühat mucitleri tarafından basılmıştır. Ve işte bu nüshanın harfi harfine açıklaması Bahru'l Ulüm'un metnindedir. Mevlana Hazretleri Bahru'l Ulüm Rahmetullah'ın o baskının aynısını kendi açıklama metninde yazıp yazmadığını bilmiyoruz. Yada ilk olarak bu şerh hamilinin tam metni yoktu sonra bir başka anlatıcı yada usta baskıcı Mesnevi'nin beyitlerinden bu baskıların uygun olanını gerektiğinde ve gerektiğe Bahru'l Ulümdan yazacaktır. Bu nüshaya karşın bizim bamtelimiz Mesnevi'nin metnidir. Ve onların her ikisinde de büyük farklılıklar vardır. Kelimenin farkı her yerdedir. Beyitlerin düzeninde tek tük benzerlik bile yoktur. Ve birçok yerde bir iki beyit ondandır bundan alıntı değildir. Mesnevinin anahtar metni Hazreti Hacı Ameddullahi Sahib Muhacir Maki'nin nüshasına benzer. Hazreti Hacı samimi yemininde, dini bilgi tutumunda Mesnevi Şerif'in hepsinden önemli gizemine riayet eder ve gerçekleri kendi öğrencilerine o kitaptan öğretir. Hazreti Mevlana Ahmed Hasan Napvari'nin meşhur baskısı Napvur adıyla basılmıştır ve Hazreti Hacı'nınki ile aynıdır. Bu baskının da ne kadar güvenilir olduğu da açıktır. Yine de her iki baskıyı benzetmek yada her ikisinin farkını harfi harfine ortaya çıkarmak bizim için zor ve engel oluşturur. Bu yüzden yer yer kelimelerin ve beyitlerin düzeni farklıdır.

Onda çoğunlukla şerh Bahru'l Ulüm'un metinleriyle başlatılmıştır. Beyitin parçaları bir nüshadadır. Ve ikinci nüshası yoktur. O bütün beyitleri bir araya toplamıştır. Ve Elhilaf'ın başlığında bu farklılık ifade edilmiştir. Nitekim eğer bir beyitin anahtarı Mesnevi'nin metninde yoksa onu Muftahil Ulüm'dan inceleyip yazılır. Bazı nüshalarda bu beyitler

incelenmemiştir ve eğer Bahru'l Ulüm'un bir beyiti metinde yoksa onu da biz inceleyip yazarız.

Şerhin Kaynağı

Bu şerhin derlemesinde (telifinde) en çok kitaplar gözlem altındadır. Çoğunlukla ayet yorumlamak için Medariku't Tenzil, Tefsiru'l Bab El-tavil, Tefsir-i Mazhari, Mişkatu'l Mesabih, Mavzuat-i Kebir, Cami'us Sagir Suyuti, Temgizu'l Tayyib, Kimya-i Saadet, Ahva'ul Ulum'den yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak yer yer kitaplardan da yararlanılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DEFTER

BİRİNCİ BÖLÜM

از جدایی‌ها شکایت می‌کند

İ.I.1. بشنو از نی چون حکایت می‌کند

Tercüme: Dinle, bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor.

Şerh: Neyden kasıt insan ruhudur. Dolayısıyla mutasavvıf Cami Rahmetulleyh bu beyitin yorumunu şöyle yapmıştır.

طوطی از شکر روایت میکند

جان از ان لبها حکایت میکند

بشنواز نے چون حکایت میکند

دور از ان لب جان یکے نالان نے ست

از جدائی‌ها شکایت میکند

زاں لب ہمچو شکر مانده جدا

İnsan ruhu kendi asıl doğasında temiz ve aydınlık bir varlıktır. Onun gerçek mülkiyet yeri yani ruhlar alemiydi. Orada onlar Allah sevgisi ve düşüncesinin bahtıyarlığıyla şanslıydılar. Ve onların hepsi ruhsal hatalar ve ahlaki rezilliklerden temizdi. Onların beşeriyet evi yani beden alemidir. Ancak onlar Allah'ın takdiri olan vücudun doğasıyla ilgilenip beden evine geldiklerinde; onun, onların mutluluk kaynağını azaltan ruhlar aleminde onu müyesser kılan gerekli bir emirdi. Ve kin garez, çekişme kargaşa, kötü niyet hınç, asabiyet ve açgözlülük, riyakarlık, tamahkarlık vesaire nefsanîyet hatalarıyla lekelenmişler. Bunlar dünya aleminin gerekliliklerindendi. Bunlar en kötü kayıp ve zararın gidişatıydı. Ve halkın ruhu bile duymuyordu. Onlar kendi dünyevi işlerinin meşguliyeti ve umudun sarhoşluğunda düşüncesizlerdi. Ancak kalbi temiz ve ruhu ibretlik insan kazandı. Ya o, ahlak eğitimini, aklın arınmasını kitaplardan okuyan ders örneklerini edinmiştir ya da Pir-e Kamil'in eğitimi onun gönlünden ihmal perdesini kaldırmıştır. Onun ruhu tehlikeyi fark edip öğrendi ki, o yüce bir makamdan çekilip sıradan bir aleme inmişti ve kısmetlerinden ayrılıp nasıl kir toplamıştı. Öyle ki ruh kendinde hüsrân ve hayal kırıklığı hissedip, pişmanlık duyup ağlamıştı. *Hafız şöyle der;*

حاصلم دوش بجز ناله شبگیر نبود

تا مگر ہمچو صبا باز بزلف تورسم

Zikredilen beyitte ney istiare olarak kullanılmış ve bundan kasıttaki ruh murad edilmiştir ve onun hikayesi ve şikayeti ile o ruhlar alemindeki ayrılışına ağlamaktadır. *Hafız şöyle der;*

کہ دریں داگہ حادثہ چون افتادم

طائر گلشن قدسم چه د ہم شرح فراق

Büyük şair merhum Ekber şöyle der;

کچھ نہ پوچھ اے ہم نشین میرا نشمین تھا کہاں؟

اب تو یہ کہنا بھی مشکل ہے وہ گلشن تھا کہاں؟

Bu bütün salih ruhlarının halidir. Embiya-u mürselinin ruhları dünyaya gelip ruhsal düşüşle bozulmazlar ve onların kalbinde, o dünyada da nurları gizli kalsa da ancak bununla birlikte onların ruhları temizliği alem-i kutsiden vazgeçip öyle bir alemde yaşamak ister ki bu alemin iklimi günahlardan korunma yeridir. İşte bu sebeptendir ki Hz. Peygamber (s.a.v) dini tamamladıktan sonra şu seçilmiştir ki her ikisinde ister dünyada yaşamayı ya da cennette yaşamayı buyursun. O (s.a.v) cenneti seçmeyi arzuladı. Ebu Said El Hudri'den rivayet edilir ki Resulullah salli aleyhi ve sellem minbere teşrif buyurdu. Daha sonra bir köleye Allahu teala şu iki konudan birinin dışına çıkmamasını buyurdu, onun dünyayla uyumlu olması, saygı göstermesi; onun görmek istediği şeylerdir. *Hafız şöyle der;*

راحت جاں طلبم وزپئے جاناں بروم

خرم آن روز کزیں منزل ویراں بروم

Neyden kastedilen iyi ruhtur. Mümin, salih, veli biri olan sevgiliyle buluşmak için sabırsızdır. *Cami şöyle der;*

چواں مومیکہ محروم ازوصال انگبیں گردو

ادان شیریں زبان ہر شب جداتا روز میسوزم

Bazı şarihler yazarlar ki çünkü Hz. Mevlana Rumi rahmetullahi aleyhin (r.a.) ehli sünnettendir. Bu yüzden gerçek neyden kasıt geleneksel flüttür ki onun etkileyici sesi gönlü etkileyen ve hüzünlendirici olduğu için meşhurdur. Ve mana ehli böyle sesleri duyup gerçek sevgilisini hatırlamaktan haz alır. *Cami şöyle der;*

وزدم نے آتش صاحبلاں راتیز کرو

مطرب آہنگ ترنم ہائے شوق انگیزی کرو

بادے اندر نے ومید اندیشہا راباد برو

یاد آن مطرب کہ مارا چہ بوداز یاد برو

Bundan dolayı beytin manası flütün sesini dinleyin. Onun ayrılık feryadı sana kendi sevdiğinden ayrılışını hatırlatsın, anlamındadır. *Cami şöyle der;*

انت حسبی انت کافی یا ودود

چیست میدانی صدای چنگ وعود

ورنہ عالم راگرفت ست این سرود

نیست در افسردگان شوق سماع

Tercüme: Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek, kadın... herkes ağlayıp inledi.

Şerh: Ruh, neyle tabir edilmiştir. Ayrıca alem-i ervahı kamışlığa yerleştirivermek uygundu. Nitekim neyin ruhu, ben alem-i ervahın sazlığından ayrılıp ölümlü dünyaya hapsedildim. O zamandan beri ben kendi manevi üstünlüğümün yok oluşu veya azalması üzerine için o kadar acı dolu bir yoldan dolayı ağlıyorum ki bütün beni duyanlar erkek ya da kadın olsun acıma ya da sorumluluk baskısından etkilenip ağlamaya başladılar, diye buyurudu.

ز دیده خون بچکاند فسانه حافظ چویاد عهد شباب زمان شیب کند

تا بگویم شرح درد اشتیاق

İ.I.3. سینه خواهم شرحه شرحه از فراق

Tercüme: Ayrılıktan parça parça olmuş, kalb isterim ki, iştıyak derdini açayım.

Şerh: O insanların kalbi dertle haz kazanır ve derdin lezzetinden haberdar olmaması bir kuraldır. Onların üzerine ne bir kimsenin inlemesi etkili olur ne de bir kimsenin dert dolu hikayesi onları kendine doğru çekebilir. *Saib şöyle der;*

اثر آه و فغان رادرد دل خرم نمے باشد نه پیچد ناله در آن دل که کوه غم نمے باشد

Bu nedenle öyle dertsiz ve duygusuz insanların karşısında kendi hüznüyle ağlamak öküzü önünde flüt çalmak gibidir. O halde ney der ki ben musibet ayrılığıyla sinesini parçalayan bu dertli insanın önünde kendi dertli halimi arz etmek isterim. Ta ki o büyük şevkle benim halimi dinlesin ve ben kendimi ruhumu açarak anlatayım. *Saadi şöyle der;*

تزرستان را نباشد دردریش جز بهمد روے نگویم راز خویش
تا ترا حالے نباشد ہمچوما حال ما باشد ترا افسانه بیش
مرا بمدرد مے باید شب روز دو بیزم را بهم خوشتر بود سوز

باز جوید روزگار وصل خویش

İ.I.4. هر کسی کاو دور ماند از اصل خویش

Tercüme: Aslında uzak düşen kişi, yine vuslat zamanını arar.

Şerh: Ney ya da ruhun zikredilmiş olan hikayesi ve şikayeti, onun o çığığı kadın ile erkeğin ağlatır ve onun o hasret dolu dertli hikayesi dinleyenler için sinesi pare pare olmuş bir insan gerekir. Kısaca bütün bu olaylar sebepsiz değildir. Çünkü her yaratılmışın kuralıdır ki o kendi aslını terk ettiğinde onu huzursuzluk ve kararsızlık ele geçirir ve o gerçek makamına

geri dönmek için her yolu dener. Ruhta bakar ki ruhlar aleminden ayrılıp benim olgun niteliklerim azaldığında o tekrar işte bu aleme gitmeyi arzular. *Hafız şöyle der;*

چرانہ دریئے غزم دیار خود باشم؟ چرانہ خاک کف پائے یار خود باشم؟

İ.I.5. من به هر جمعیتی نالان شدم جفت بد حالان و خوش حالان شدم

Tercüme: Ben her cemiyette ağladım, inledim. Fena hallilerle de eş oldum, iyi hallilerle de.

Şerh: Şudur ki benim o insanlarla buluşmaya fırsatım da oldu. Benim feryadımdan etkilenmeyi kabul etmeyen insanlarla da bir araya gelme fırsatı da buldum. Öyle arkadaşlarla da bir araya gelip müyesser oldum ki benim ah-u figanımla ağladılar. Şüphesiz *Hali şöyle der; sohbet meclisinde izleyenler de vardır oynayanlar da.*

بزم میں اہل نظر بھی ہیں تماشائ بھی

İ.I.6. هر کسی از ظن خود شد یار من از درون من نجست اسرار من

Tercüme: Herkes kendi zannınca benim dostum oldu ama kimse içimdeki sırları araştırmadı.

Şerh: O derde aşına olmayan insanlar benimle temasa geçtiler. Bu yüzden El-Megu Yegis Ali Nefse Mazmununca, onlar bu sözleri kendi düşüncelerinde mucib-i gam ve elem olarak kabul ederlerdi. Örneğin servetin eksikliği ya da ölümün yüceliğini ya da hastalık derdi vesaire. Onlar bende bu türlü bir derde müptela zannederek derttaş olarak gördüler ancak hakikat şudur ki onlar benim gerçek ıstırabımı anlayamadılar. *El-asr şöyle der;*

یہ دنیا رنج راحت کا غلط اندازہ کرتی ہے خدابی خوب واقف ہے کہ کس پر کیا گزرتی ہے

İ.I.7. سر من از نالہی من دور نیست لیک چشم و گوش را آن نور نیست

Tercüme: Benim esrarım feryadımdan uzak değildir, ancak (her) gözde, kulakta o nur yok.

Şerh: Benim gerçek acımı bilmeyen bana yoldaş olmak isteyen insanın zevkinin eksikliği ve vicdanının kifayetsiz kalışıydı. Çünkü ne onların gözleri bu nurlu basireti elde ederlerdi ki gerçekleri asıl renginde görebilsin ve ne de onların kulaklarında o işitme zevki vardır ki her sesin gerçek manası onların kalbinde apaçık ortaya çıksın. Aksi halde onların içinde birazcık da olsa gerçek zevk bulunsaydı benim figanımda damlayan gizemim onlarda gözükürdü. *Hafız şöyle der;*

حال درون ریشم محتاج شرح نبود
خود مے شود محتق از آب چشم خامه
بر کہ از نالہ شب گیر من آگاہ شود
بیچ شک نیست کہ چون روز بداند رازم

İ.I.8. تن ز جان و جان ز تن مستور نیست
لیک کس را دید جان دستور نیست

Tercüme: Ten candan, can da tenden gizli kapaklı değildir, lâkin canı görmek için kimseye izin yok.

Şerh: Yukarıdaki mazmunda iddia edilen örnekte sunulmuştur. Yani eğer benim sırrım benim figanımdan uzak olmamasına rağmen insanlar anlamasa da şaşırtmasın. O tamamen yakın olan şey hissedilebilmesi gerekli değildir. Bakın, ruh vücuda ne kadar yakındır. Ancak onu görmek geleneğe terstir. *Saib şöyle der;*

بنیش ظاہر بکنہ روح نتو اندر سید
چون مسیحا راتواند دیدہ سوزن شناخت

İ.I.9. آتش است این بانگ نای و نیست باد
هر کہ این آتش ندارد نیست باد

Tercüme: Bu neyin sesi ateştir, hava değil; kimde bu ateş yoksa yok olsun!

Şerh: Bundan önceki beyitlerde zahir olunan neyin söyledikleriydi. Bu beyitle Mevlana'nın (k.s.) sözleri başlar. Buyurur ki neyin feryadı yani ehli kamilin sözleri ve nefeslerinde temiz bir hal üflenmezse o etkisiz bir rüzgar gibi olur aksine o, onun önünde duran bir ateştir. Onu da kendi gibi yananlardan eder. *Hafız şöyle der;*

ازاں بدیر مغانم عزیز مے دراند
کہ آتشی کہ نمیرد ہمیشہ دردل ماست

Daha sonra içlerinde etkinin ateşi olmayan bu insanlarda asabiyet görünür. Kuranı kerimde böyle insanlara taş örneği verilir. Bundan sonra sizin de kalbiniz taş gibi sertleşti. Sonra daha ileriye giderek Allahu teala taşların içinde de az da olsa korku ve şiddet vardır diye buyurdu. Yani sizin içinizde şu kadarı dahi yoktur. Ve elbette o taşların içinden de bazıları Yüce Allah'ın korkusuyla çatlamışlardır. Bu yüzden Mevlana buyurur ki bu ruhani keyfiyetten insanın olmaması olmasından iyidir. *Sadi şöyle der;*

چنین آدمی مرده بہ ننگ را
کہ بروے فضیلت بود سنگ را

İ.I.10. آتش عشق است کاندن نی فتا
جوشش عشق است کاندن می فتاد

Tercüme: Aşk ateşidir ki neyin içine düşmüştür, aşk coşkunluğudur ki şarabın içine düşmüştür.

Şerh: Kendini aşık eden ney dertle yanar. Bundan murad ise aşktır. Başkalarını mest eden mey benliksiz yapar. Bu bakımdan onunla maşuk gerçeği tabir edilir. Yani ne aşık ne

maşuk aşktan etkilenir. Eğer sevilende aşık olmazsa sadece aşığın aşkıyla ne elde edilirdi?
Cami şöyle der;

بیداست چه خیزدز طلبگاری عاشق گراز طرف دوست نهانی طلبے نیست

Aksine bazı manevi şahsiyetler bundan daha da ileri giderek şöyle buyururlar gerçekte de maşuk aşkın hikayesinin kaynağıdır. *Cami şöyle devam eder;*

عشق اول دردل معشوق پیدا مے شود تانسوزد شمع کے پروانه شیدا مے شود

Hoca Hafız Rahmetullah buyururlar ki aşkın durumu maşuğun şanının yansımasıdır.

پرتو معشوق اگر افتاد بر عاشق چه شد مابدو محتاج بودیم او بما مشتاق بود

Hakikat şudur ki bütün kainatta onlar yokken esmai ilahi zuhur edilmiştir.

Bundan sonra Allahu teala kendi isimlerinin tecellisi olan ve cisimlerinin içinde bulunduğu bütün alemi yaratmıştır. Sanki ilk aranılan gerçek yani yaradanın zatına doğru olan talep ve sevgisinin zuhurudur. İşte bu arzu edilendir bu kutsal hadis şöyle buyurur yani ben gizli bir hazineydim. Sonra beni tanımanızı arzuladım. Ben bu yüzden mahluğu yarattım. *Cami şöyle der;*

نکورو تاب مستوری ندارد چودر بندی سراز روزن برآرد
برون زد خیمه ز اقلیم تقدس تجلی کرو بر آفساق و انفس
زدرات جهان اینها ساخت زردے خود بهریک عکس انداخت

İ.I.11. نی حریف هر که از یاری برید پرده هایش پرده های ما درید

Tercüme:Ney, dosttan ayrılan kişinin arkadaşı, haldaşdır. Onun perdeleri, perdelerimizi yırttı.

Şerh: Çünkü ney kamışlığı terk edince ayrılık derdine düşüyor. Bu yüzden o bu durumdaki her kişi gibi senin ayrılığımı hedef alanlarla görüşmek ve bir araya gelmekten hoşlanır. Ki onlar onun gibi ayrılık okuna hedef olsun. Ta ki onun geçmişte söyledikleri bağı şerha şerha olsun sözüne mutabık o şahsın bağı ayrılık hançeriyle pare pare olsun. O zevk ve mutlulukla onun iştihak derdinin açıklamasını dinlesin. İkinci mısralarda çünkü biz de ayrılığa tutulmakla bu dinleyicilerden olduk. Onlar cemaatte neyi tercih eder. Bu yüzden onun melodisi bizim üzerimizde derin etki bırakır ve onlar gönlümüzden mahbubun hatırasını engelleyen hicabı kaldırdılar. *Saib şöyle der;*

غوطه درگل داوه بود اندیشه دنیا مرا ناله نے شد ولیل عالم بالا مرا

همچو نی دمساز و مشتاقی که دید

İ.I.12. همچو نی زهری و تریاقی که دید

Tercüme: Ney gibi hem bir zehir, hem bir tiryak, ney gibi hem bir hemdem, hem bir müştak kim gördü?

Şerh: Neyden murad eğer insan-ı kamilse şudur ki o kendisi kendi hakkı içerisinde zehirdir ki bu kendi kendini kötüleştiriyor. Ve panzehir de budur ki bekabillah hasıl etsin. Neyden murad görünürse şu manaya gelecektir onun coşku dolu feryadını dinleyenleri sevgilinin lezzeti terki kemalini talep etmeye hazırlar. Hatta ki lezzetin terkiyle o vücutta zehir işe yarar. Ve kemalin arzusuyla onların ruhu panzehir gibi görünür. *Hafız şöyle der;*

بنالہ دف ونے درخروش ودلوله بود

حدیث عشق که از حرف وصوت مستغنی است

قصه های عشق مجنون می کند

İ.I.13. نی حدیث راه پر خون می کند

Tercüme: Ney, kanla dolu olan yoldan bahsetmekte, Mecnun aşkının kıssalarını söylemektedir.

Şerh: Suluk yolu son derece tehlikeli ve sınırsız felaketlerle doludur. Ona yol üzerinde kanla tabir ederek buyurur ki ney bu yolun durumunu açıklar ve o öyle aşıkların aşkının hikayesini anlatır. Onların kalbindeki sevgiliden başka kimsenin tasavvuru baki değildir.

خوش وقت حریفے کہ شنا سائے دم اوست
باکثرت اطوار کہ درزیر وبم اوست

جامی دم تو حیسد زند نے ہمسہ وقتے
آواز خوشش برصفت وحدت خویش ست

یک دباں پنہاں ست در لبہائے وے

NZ.13.1. دو دباں داریم گویا بمچو نے

Tercüme: Sanki ney gibi bizim de iki ağzımız vardır. Onların içindeki gerçek ney çalgısı olan ağzın biri dudaklarda gizlenendir.

Şerh: Neyle ilgili olarak anlaşılır ki onun her iki tarafı açık olur. Bir deliğin üzerini dudakla kapatıp onu çalma arzusuyla üflenir ve diğer delikten neyin sesi çıkar. Ona uygun olarak buyururlar ki bizim de iki ağzımız vardır. Bir ağız insanîyetli bütünüyle anlaşılır. Ki onun aracılığıyla gizli iyilikleri, esrarlı gerçekleri açığa çıkarır. Diğer ağzın karşısında buyurur.

باے و بوے درفگنسدہ درسمہ

NZ.13.2. یک دباں نالان شدہ سوے شما

Tercüme: Diğer ağız size doğru inliyordu o kadar ki gökyüzünde de gürültüsü belli oluyordu.

Şerh: Böyledir ki bir ağız bütün cömertliğiyle menfaati gizliyor. Diğer ağızla biz onların gizemini cennette ve dünyada ilan ediyoruz.

کایں فغان این سرے ہم زان سرت

NZ.13.3. لیک داند بر کہ اورا منظر ست

Tercüme: Ancak insanın gözü vardır. (İç görü yetisi vardır.) O bütün feryadın da en küçük şekilde olduğunu bilir.

Şerh: Her ne kadar Toplumun görüşü sadece belirtileri gözlemlemeyle sınırlıysa da ve gerçekleri etkileyinceye kadar onların gidişatı algılanmazdı. Nitekim o ehli sülûğün mükemmellik kaidesi sadece onun varlığına bağlanır .Örneğin sağgörsüz bir adam neyin deliğinden çıkan en ince sesi duyup, aslında sesin teşvik edici ney çalgısından çıktığını bile anlamadı. Ancak o insan görme yetisini bırakandır. Ancak o cennet meleği Rıdvan yüce Allah'ın izzetinin bir yansıması olduğunu bilir. Bu izzet peygamberlerindir. Varlığının ricasıyla konuşmaz aksine o vahiyydir.

باے وبوے روح ازبہائے اوست

NZ.13.4. دمدمہ این نائے ازدمہائے اوست

Tercüme: Neyin sesi gerçek ney çalgısının üflenmesindedir. Ruhun feryadı onun tembihindedir.

Şerh: Yukarıdaki beyitte kişinin iç sezgisi olduğundan bahsedilir o bilir ki neyin sesi dudağındaki bütünlüktedir. Bu beyitte de ilavelerden bahsedilir. Yani o ney sesinin ney çalgısını üflemeyle çıktığını bilir. Neyi anma sadece bir temsildir.

مر زبان را مشتری جز گوش نیست

İ.I.14 محرم این هوش جز بی هوش نیست

Tercüme: Bu aklın mahremi akılsızdan başkası değildir, dile de kulaktan başka müşteri yoktur.

Şerh: Figan eden neyin sırrı aklın gerçek şuur olduğudur ve bu işte tam bu kişiyi kapsar. Ki o kişinin gönlüne muhabbet duygusu Allah'ın alakalarından temiz ve maişet aklından bir haber etti hatta öyle ki kendi kendinden dahi habersiz kaldı. *Mirderd şöyle der;*

جاگا وہی ادھر سے جو موندھ آنکھ سو گیا

آگاہ اس جہاں سے نہیں غیر بے خوداں

Dil ve kulaktan benzetme sebebi şudur ki bu şekilde dilin konuştuklarını algılayan ehli kulak olur, olmazsa ki burun, göz vesaire diğer uzuvlar gibi aşk hikayesini dinleyen ve anlayan işte o ehil kişidir ki akılı maaş ve rezil duygulardan temizlesin. Ve hiç kimse onun ehli olamaz. *Emir Hüsvrev şöyle der;*

مثنواز دے سخن عشق کہ ادبشیا راست

بر کرا کن مکن بوش و خرد درکاراست

Tercüme: Eğer neyin feryadının hiç sonucu olmasaydı neyin yeri şükranla dolu olmazdı.

Şerh: Yukarıdaki beyitlerde neyin sesine gerçek ney çalgısının büyüyle can verilmesinin olağanüstülüğüyle ilgili bilgi verilmiştir. Şimdi bunun kanıtı olarak neyin sesinin bir silsilesinin gizlilikle ilgili olmadığını buyururlar. Yani hayatın tüm gizemli yolunun sözlü talimatları hususi vahiyle gelmeseydi tüm dünya bugün haz almazdı. Bu söz nereden ortaya çıktı.

روزها با سوزها همراه شد

İ.I.15. در غم ما روزها بی‌گناه شد

Tercüme: Bizim gamımızdan günler, vakitsiz bir hale geldi; günler yanırlarla yoldaş oldu.

Şerh: Yani bizim üzerimize varid olan nurani olaylar ve onların gizemli saliki için gerçek amacı ve sevincin sebebidir. Aşkım derdi, onların keyfiyetiyle bizi keyiflendirmemekteydi. Ve sonunda o böylece geçip gitti. *Kudsi şöyle der;*

گزشت عید و ندیدم بلال ابروئے

بهار رفت و نجیدم گل از پر یروئے

تو بمان ای آن که چون تو پاک نیست

İ.I.16. روزها گر رفت گو رو پاک نیست

Tercüme: Günler geçtiyse, geçip gitsin; korkumuz yok. Ey temizlikte naziri olmayan, hemen sen kal!

Şerh: Bundan önceki beyitte kendi yoksunluğu üzerine bu kendini beğenmenin ilacıydı diye şikayet etmişti. Şimdi bu beyitte kendi durumu hakkındaki memnuniyetini ifade eder. Bu çaresizlik ve nankörlüğün düzelmesidir. Çünkü Mevlâna bir makam sahibiydi. Bu yüzden sevilen gerçek ile konuşup öyleyse bizim için şuan temizdir buyurdular. Öyleyse yine bizi o durumlar niye ilgilendirir? Bundan şu da işaret edilmektedir ki ilim ve müşahedenin rütbesi hal ile artar. *Hafız şöyle der;*

ماو چراغ چشم و ره انتظار دوست

گر باد فتنه بر دو جهان را بهم زند

هر که بی‌روزی است روزش دیر شد

İ.I.17. هر که جز ماهی ز آبش سیر شد

Tercüme: Balıktan başka her şey suya kandı, rızkı olmayana da günler uzadı.

Şerh: Allah'ın birliğinde üç türlü insan vardır. İlki Hak aşığıdır. Onlar burada balıkla açıklanmıştır. İkincisi balığın dışında diğer insanlar olarak kabul edilen sıradan Müslümanlardır. Üçüncüsü şeriattan medet ummayıp felsefe ve akılcılıkla tevhide direnen insanlardır örneğin aristo felsefesini izleyenler gibi. Suyun muradı peygamberlere nazil olan hak teala ile kelam etmektir. Şerh şudur ki balıktan başka sıradan insan olan sadece hakkın kelamı ile dolaşır. Peygamberler vasıtasıyla ona ulaşılır. Ancak onlar aşktan yoksunlardır. Aksi halde asla o berekettten yoksunlukla gezinmezler. Ama yine de o insanlar ahrette kurtuluş bulacaklar ve cennet sahipleri de dahil olup Mevla'yı görmekle mesut olacaklardır. Ve balık olan insanlar, onlar azıcık sudan memnun olmayıp aksine Peygamberleri taklit ettikten sonra o dünyada da Allah'ın müşahedesini isterler ve seyru

sulukun hürmet derecesine ulaşırlar. Kimisi de buna razı olmaz ve her an gelişmeye açık durumdadırlar. *Şeyh Saadi şöyle der;*

کسیکه روئے تو بیند نگہ بکس نکند
ز عشق سیر نہ گرد دز عیش بس نکند
عاشق بضنا سیرز معشوق نہ گردو
مابی طلب آب کند گرچہ غزاشد

Üçüncü grubun insanları bu sudan tamamen mahrumdurlar. Ve bazıları akılcılığa tutulmuşlardır. Onlar dünya ve ahret her iki yerde Hakk'ın irfanından ve gözetlemesinden mahrum olurlar. *Ekber İlah Abadi şöyle der;*

فلسفی کو بحث کے اندر خدا ملتا نہیں
ٹور کو سلجھا رہا ہے اور سرا ملتا نہیں

İ.I.18. درنیابد حال پختہ هیچ خام پس سخن کوتاه باید و السلام

Tercüme: Ham, pişkinin halinden anlamaz, öyle ise söz kısa kesilmelidir vesselâm.

Şerh: Aşğın durumuyla ilgili buyurur ki pişmiş insanların durumudur. Onlar Allah alemi gören denizde dolaşamayan balık misalidirler. Balık olmayanlar yani kusurlu insan bu halleri bilemez. Çünkü bu insanlar bilgi denizinden bir avuç iyilikle doyanlardır. Ve bahsedilen durumlar sonsuz bir denizdir. Bu nedenle ehil olmayan insanların önünde bu hikayeyi uzatmak münasip değildir. Geriye kalan rıziksızlık yani mahcub ve mahrum olan insanın onlardan bahsi faydasızdır ve bu yola aşına değillerdir. *Şeyh Saadi şöyle der;*

آبنگ دراز شب و رنجوری عشاق
باآن نتوان گفت کہ بیدار نباشد

NZ.18.1 باده درجوشش گدائے جوش ماست چرخ در گردش اسیر بوش ماست

Tercüme: Zevk şarabı bizim zevkimizin muhtaçlığıdır. Gök kubbenin sahibi bizi hislerimizle kara sevdaya düşürür.

Şerh: Yukarıdaki deneyimlerde aşkın evrelerinden bahsedilmiştir. Çünkü Mevlana'nın kendisi de bu şekilde yüce sınıftandır. Bu yüzden kendi benzer durumunu anlatır ki her şeye rağmen şarap isteği meşhurdur. Ancak o, bu arzuyu bizden dileyip elde eder. Ve gökyüzündeki her hava olayı hepsinden üstündür. Ancak bizim ruh perdemizde harap olmuştur.

NZ.18.2. باده از ماست شد نے ماازو قالب از مابست شد نے ماازو

Tercüme: Şarap bizi mest etti etmeseydi biz onu mest ederdik. Dünyevi beden bizim vasıtamızla dünyaya geldi yoksa biz onun vasıtasıyla mı..

Şerh: Bu beyit önceki beytin manasıdır. Yani şarap sarhoş eden olarak bilinir. Biz ondan sarhoş olmayız aksine bizim halimiz ona nüfuz edip o kendi sarhoş olur ve dünyevi kalbin vasıtasıyla hayattayız, bizim hayatımız ona bağlıdır.

Tercüme: Doğru sözü duyması üzerine her kişi elinden geleni yapmaz. Çünkü her değersiz kuşun besini incir olmayabilir.

Şerh: Bu beyit yukarıdaki beyiti vurgulamıştır. Yani aşk hallerindeki olgunluğun aşamaları halkın önünde bildirilecektir ki onlar onu duyduklarında hakim olmasınlar. Eğer anlatılırsa onların tarafından kuşku ve şüphe olur aksi takdirde ret ve inkar ihtimali olabilir. Bakın incir ne lezzetli ve tuhaf meyvedir ancak özel tadı için onu yiyebilirsiniz. Her şeyin tadı bu kadar güçlü değildir ki onu yiyince hazmedebilirsiniz.

İ.I.19. بند بگسل، باش آزاد ای پسر چند باشی بند سیم و بند زر

Tercüme: Ey oğul! Bağı çöz, azat ol. Ne zamana kadar gümüş, altın esiri olacaksın?

Şerh: Yukarıdaki beyitte bu yazıdan şikayet edilmiştir ki acı çeken insanların durumlarını pişmemişler anlamazlar. Şimdi Mevlâna acı çekmenin usulünü anlatır. Onlarda yanılığdan uzak duracak ve gizemli aşığı anlama yeteneği doğacaktır. Özetle bu yöntem şöyledir ki Yüce Allah'la ilgiyi kesmeyecek ve dünya nimetinin arzusundan vazgeçecek.

İ.I.20. گر بریزی بحر را در کوزه ای چند گنجد قسمت یک روزه ای

Tercüme: Denizi bir testiye dökersen ne alır? Bir günün kısmetini...

Şerh: Bu beyitte zenginliğin gerekliliğinden daha ziyade hepsini) anlamsızlığı anlatılır. Yani yaşamın gereksinimleri işte bunlar faydalı şeylerdir ki onlardan dünyevi yaşamın gereklilikleri tamamlanır. Ve gerekli olan sadece o kadardır ki sıradan bez giysiler içinde olmak, kıt kanaat geçinerek iki ekmek bulmaktır. Bundan daha başka hırs yapmak faydasızdır. Eğer dünyevi nimetleri midenize doldurmak isterseniz iki ekmekten başka bir şey bulamazsınız. Yine fazla hırstan başka ne elde edilir.

İ.I.21. کوزه ای چشم حریصان پر نشد تا صدف قانع نشد پر در نشد

Tercüme: Harislerin göz testisi dolmadı. Sedef, kanaatkâr olduğundan inci ile doldu.

Şerh: Önceki yarım mısranın anlamı şudur ki aç gözlünün eline pek çok varlık geçecek hiç kimse sınıra kadar da o doygunluğu elde edemeyecek. Gerçek zenginlik ve varlık eğer o gönül rahatlığı içindeyse olabilir. İkinci mısradaki örneğinde istiridye kabuğunu sunmuştur. Başta gelen insanların düşüncesi şöyledir ki özel bir zamanda istiridye kabuğunun içine yağmur damlası düşmesidir. Ve hemen oracıkta onun ağzı dili bağlandığında damla inci olur. Mevlâna buyurur ki bakın istiridye kabuğu biricik damlada memnuniyet duyar ve daha da ziyade hırs yapmaz. O halde zenginlik inciyle güçlenir. Eğer onun gözündeki hırs bitmezse nasıl ödülünü bulsun?

İ.I.22. هر که را جامه ز عشقی چاک شد او ز حرص و عیب کلی پاک شد

Tercüme: Bir aşk yüzünden elbisesi yırtılan, hırstan, ayıptan adamakıllı temizlendi.

Şerh: Bu beyitte şu açıkça buyrulur ki gerçek aşk edep, ahlak ve zihin saflaştırmasının en iyi aracıdır. Edep ve ahlakın bir şeklide şudur ki bir bir insanları sırayla alıp onları ölçülü olmaları için çabalayınız. Bu ustalık ahlakın yoludur. İkinci durum da şudur ki zanaatı anma vesairesiyle kalpte Allah aşkı meydana gelecektir onlar bütün utanç verici ahlaktan kendi kendilerine uzak dururlar. Çünkü ruhta güzellik doğar. O onların hileli durumuna katlanamayabilir ve bu eğitim mutasavvıflarıdır. Mevlâna ikinci yola doğru işaret ederek o aşıkta kendi vücudunu cansız bırakmıştır diye buyurur.

İ.I.23. شاد باش ای عشق خوش سودای ما ای طبیب جمله علت‌های ما

Tercüme: Ey bizim sevdası güzel aşkımız; şadol; ey bütün hastalıklarımızın hekimi;

Şerh: Yukarıdaki beyitte aşığın ahlakının iyileştirilmesine en iyi vasıtaya karar verilmişti. Şimdi buyururlar ki 'Ey aşık sen iyi olduğunda biz bütün o ruhsal ve ahlaksal hastalıkların doktoruyuz. Onun, ne bedensel ilaç yapanların ellerinde ortaya çıkması mümkündür ne de hekimlerin ustalık ve erdemine.

İ.I.24. ای دوی نخوت و ناموس ما ای تو افلاطون و جالینوس ما

Tercüme: Ey kibir ve azametimizin ilâcı, ey bizim Eflâton'umuz! Ey bizim Calinus'umuz!

Şerh: Yukarıda demiştir ki aşk bizim tüm hastalıklarımızın doktorudur. Şimdi bütün hastalıkların içinden gurur ve haysiyet özellikle anılır ki o genellikle kötülüklerin çıkış noktasıdır. Ve şeytan günah yaratan hepsinden önce gururla suç girişiminde bulunmuş. Nitekim buyururlar ki aşk kendi rezillik ve kötü ününün aracılığıyla o iki ruhsal hastalık için özel tedavidir ve sadece ilaç değil belki de Eflatun ve Calinus'un uzman doktorudur ki o rezilliğin bağırsaklarını müşhille boşaltmayı akıl edip gurur hastalığını uzaklaştırır.

İ.I.25. جسم خاک از عشق بر افلاک شد کوه در رقص آمد و چالاک شد

Tercüme: Toprak beden, aşktan göklere çıktı; dağ oynamaya başladı, çevikleşti.

Şerh: Bu aşkın kuvvetidir ki dünyevi bedeni cennet gibi dünyaya ulaşıverdi. Dünyevi bedenler sona ermeyebilir ve bu aşkın mucizesidir, o dağ gibi duygusuz şeyleri bile harekete geçirendir. Baher Ulumda yazarlar ki Sina dağı tecelliye kabul etmek için hazır oldu ancak bundaki tecelliye katlanmak mümkün değildi. Bu yüzden sonunda paramparça oldu. Bu güç ve bu konaklama muzır insanın gönlüne verildi.

İ.I.26. عشق جان طور آمد عاشقا طور مست و خر موسی صاعقا

Tercüme: Ey âşık! Aşk; Tûr'un canı oldu. Tûr sarhoş, Mûsa da düşüp bayılmış!

Şerh: Allah'ın Sina dağına tecelli buyurduğu aşktı. Aşk gerekçesiyle can bulup dağa bahsettiğinde harekete geçiverdi ve Musa Aleyhisselam bu tecelliye katlanamayıp bayıldı. Ve konuşamadı bile.

NZ.26.1. سر پنہاں ست اندر زیروبم فاش اگر گویم جہاں برہم زہم

Tercüme: Bizim eksikliğimiz başımızdaki gizlilik. Eğer ben onu apaçık anlatırsam oranın keyfini kaçıırım.

Şerh: Bizim sözümüzde varlık birliği gizlidir. Biz onu dolaylı şekilde söylersek mecburi olur. Ve bu konunun amacı Allah'ın birliğidir. Ancak bu konu halkın algı ve anlayışıyla daha da ilerler. Ve insanlar konunun ne olduğunu anlayacaklardır ki Allah bir şey yapmazsa görev ve vazife, helal haram ve emirler ve yasakları da hiç uygulamayacaktır. Bundan sonra insanlar ilahi kanunların hakikatsiz olduğunu sanacaklardır. Bu da evren düzeninin bozulmasıyla eş anlamlıdır.

NZ.26.2. آنچہ نے میگوید اندر این دویاب گریگویم من جہاں گردو خراب

Tercüme: Ney düşük ve yüksek sesli notaların her ikisinde de bir şeyler söyler. Eğer ben onu anlatırsam yeryüzünün düzeni alt üst olur.

İ.I.27. بالہ دمساہ خود گر جفتمی ہمچو نی من گفتنیہا گفتمی

Tercüme: Zamanımı beraber geçirdiğim arkadaşımın dudağına eş olsaydım (sırlarına tahammül edecek bir hemdem bulsaydım) ney gibi ben de söylenecek şeyleri söyledim.

Şerh: Aşk Mevla'dır esrarı aşktır çünkü halkın anlayışıyla yükselir bu yüzden onları insanların önünde bildirmesi halkı yanlış anlamaya iten zındıkların düşüncelerinin doğma ihtimalidir. Bu yüzden Mevlâna temenni eder ki keşke bizi birisi kendi düşüncemiz ve ferasetimizle konuşma imkanı bulduğumuzda dediğimizi konuşuruz.

İ.I.28. ہر کہ او از ہم زبانی شد جدا بی زبان شد گر چه دارد صد نوا

Tercüme: Dildeşinden ayrı düşen, yüz türlü nağmesi olsa bile dilsizdir.

Şerh: Gerçeklerin anlatımı ve bilgi sahalarının bildirilmesi için dinleyenin inanç yeteneği gereklidir. Eğer bu konu olmasaydı üstadın konuşması dinleyenlerin duyarsızlığından etkilenip bir şekilde sessizliğe erişirdi. Deyim yerindeyse bunun yanında bilim araştırmasının birkaç malzemesi dahi yoktu. Bencil gizemli aşığı bildirmek için dinleyicilerin yetenekli olması lazımdır.

İ.I.29. چون کہ گل رفت و گلستان در گذشت نشنوی ز ان پس ز بلبل سر گذشت

Tercüme: Gül solup mevsim geçince artık bülbülden maceralar işitemezsin.

Şerh: Bu bent yukarıdakinin benzeridir. Yani çiçeğin zarafeti bülbülün işvelerinin uyarıcısıydı. O yaşamadığında bülbül kendi yuvasında taş kesilip oturur.

NZ.29.1. چونکہ گل رفت و گلستان شد خراب
بوئے گل را از کہ جو ہم ؟ از گلاب ؟

Tercüme: Çiçek mevsimi geçmiş ve bahçe heba olmuştu. İşte o vakit biz çiçeğin hoş kokusunu nasıl isteyeceğiz? Damıtılmış gülden mi?

Şerh: İnsanların içindeki gizemi anlama kabiliyeti olmadığında hünerli insanlar hikayelerinde karşılıklı konuşabilirler. Neyin peşinde koşarsınız? Eğer birisinde biraz yetenek varsa da tabiri caizse gelişigüzel şekildedir. Mesela gülde gül kokusunu almak bülbülün gönlüne memnuniyet vermeyebilir.

İ.I.30. جمله معشوق است و عاشق پرده
زنده معشوق است و عاشق مردهای

Tercüme: Her şey mâşuktur, âşık bir perdedir. Yaşayan mâşuktur, âşık bir ölüdür.

Şerh: Gizli aşık tümtanricılığın konusudur. Halkın önünde bildirmek üzere fitne sebebi tespit edildi. Burada onun iyi özelliklerini bu beyitte bildiriverir.

İ.I.31. چون نباشد عشق را پروای او
او چو مرغی ماند بی پر، وای او

Tercüme: Kimin aşka meyli yoksa o kanatsız bir kuş gibidir, vah ona!

Şerh: Bu beyitte yine aşkın övgüsü amaçtır. Yani aşk yücelik aracılığıyladır. Çünkü aşk sebebiyle maşukta aşıklık hallerine dikkat eder işte bu dikkat aşığın düzelmesi aksine onun sebebidir.

NZ.31.1. پروبال ما کمنسد عشق اوست
موکشانش میکشد تا کونے دوست

Tercüme: Onun aşkının kemendi bize yarar ki onun yolunu destekleyen ıstırap çeker.

Şerh: Bu beyitle yukarıdaki beyitin açıklığa kavuşması amaçlanmıştır. Yani onun aşkının kemendi o olaydır. Ki o sevgiliyi cananının yanına çekmektedir. İşte bu şekilde o sevgilisinin yanına uçar ve onsuz o güya kanatsız gibidir.

İ.I.32. من چگونه هوش دارم پیش و پس
چون نباشد نور یارم پیش و پس

Tercüme: Sevgilimin nuru önde, artta olmadıkça ben nasıl önü, sonu idrak edebilirim?

Şerh: Eğer Yüce Allah'ın zarafetinin nuru bana önderlik etmeseydi kim bilir ben nasıl tereddüt ederdim. Ve şeytandan nasıl korunurdum?

Tercüme: Onun sağı ve solu nurdur. Aşağıda yukarıda her yanda belli eder ve benim başım ve boynumun üstünde kolye gibidir.

Şerh: Yüce Allah'ın huzurunda bildirilir ki onun nuru benim her yanıma çevreler ki onunla ilgili hadisi şerifte dua vardır. Yani Allah benim altımı üstümü sağımı ve solumu nurla donatıverdi. Mevlana Bahir Ulum'a göre onun anlamı şöyledir ki Allah'ın nuru her yerde ve tüm talimatta bütün kainatta ve her vatandadır. Ki onu fanilerden sonra açığa vurup değiştirerek gözlemler. Eğer bu gözlemlenme olmasaydı faniler yer edinmiş gibi ve gelecekte habersizdiler. Bu beyitin işareti budur.

آینه غماز نبود چون بود

İ.I.33 عشق خواهد کاین سخن بیرون بود

Tercüme: Aşk, bu sözün dışarı çıkıp yazılmasını ister; ayna gammaz olmaz da ne olur?

Şerh: Yani aşk, varlık birliğini yada evren alemin fenomenlerinin yaratıcısı meselesini apaçık bildirmeyi talep eder. Ancak dinleyenlerin gönlünde aydınlık olmazsa buna onların sırrının hoşluğunun yansıması düşebilir.

ز انکه زنگار از رخس ممتاز نیست

İ.I.34 آینه ت دانی چرا غماز نیست

Tercüme: Aynan, bilir misin, neden gammaz değil? Yüzünden tozu, pası silinmemiş de ondan!

Şerh: Yani ey konuşan hakikatin gizemini bunun için anlayamazsın ki senin kalpteki aynan ihmalden paslanarak büyür ve bu pasın sebebi Yüce Allah'la bağlantılıdır.

پر شعاع نور خورشید خداست

NZ.34.1. آینه کز زنگ و آلتش جداست

Tercüme: Ki o ayna(kalbi ihmal eden) kir ve pisten temizdir. O Allahın güneşinin nuruyla parıldar.

Şerh: Yukarıdaki ayna bulanıklıktan bahsetmiştir. Şimdide aynanın ışıltısının niteliklerinden bahsedilir ki kalple bağlantılı olan o ayna Allahın kudretiyle temizdir. O Allah'ın nuruyla ışıktandırılmıştır.

بعد از آن نور را ادراک کن

NZ.34.2. روتو زنگار از رح او پاک کن

Tercüme: Ey sevgili öncelikle o yüzünü (kalbinin aynasını) bakır pasıyla temizlesin. Sonra o nuru elde etsin.

Şerh: Yani kendi kalp aynasını hakkın nuruyla ışıktandırmak için bu söz herşeyden önemli olacaktır ki onu yüce Allahla olan ilişkisi temizlesin.

NZ.34.3. این حقیقت را شنو از گوش دل تابروں آئ بکلی زاب وگل

Tercüme: İnsan kalbi aklansın diye bu gerçek olayı canı gönülden dinleyin.

Şerh: Temiz kalp aklın arınması ve kalbin parlaklığının doğru yönlendirilmesinin de yukarisındadır. Bununla ilgili olarak buyururlar ki bu gerçek olayı can kulağıyla dinleyin ve ona göre hareket edin böylece dünyevi kaygılardan arınmış olursunuz. Çünkü dünyevi kaygılar insanı evren kutsallığını anlamasını engeller.

NZ.34.4. فہم اگر دارید جساں رارہ دبید بعد ازاں از شوق پادر رہ نہید

Tercüme: Eğer siz konuyu anlarsanız kendi ruhunuzun gelişmesine yön verirsiniz. Sonra o yolun üstünden zevkle yürürsünüz.

Şerh: Yani eğer birisi bu dünyada ve öteki dünyada kendi refahını isterse ruhunu bozulmaktan kurtarıp dini aleme doğru çekilmeli ve sonra derece derece ilerlemelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

حکایت عاشق شدن پادشاه بر کنیزک و بیمار شدن کنیزک و تدبیر در صحت او

Padişahın bir halayığa âşık olup satın alması, halayığın hastalanması, onu iyileştirmek için tedbiri

İ.I.35 بشنويد ای دوستان این داستان خود حقیقت نقد حال ماست آن

Tercüme: Ey dostlar! Bu hikâyeyi dinleyiniz. Hakikatte o bizim bu günkü halimizdir.

Şerh: Bu hikaye yukarıdaki beyitle bağlantılıdır. Yani aşkın esrarını anlamak, kalbi paslanmış dünyevi kaygılardan temizler, bu şekilde Mevla esirlerin kalplerini elemden kurtarıverir. O bir sarrafın aşkına müptelaydı. Bu hikayedeki not şudur ki; bir padişah hizmetçisine âşık oldu ancak hizmetçi başka birine âşıktı. Padişah ülkedeki hekimlerden ona ilaç yaptırmalarını istedi ancak şifa bulamadı. Ümidini yitirip Allah'a havale ettiğinde görünmeyen bir hekim gelip şunu düzenledi ki hizmetçinin sevdiğini ilaçların etkisiyle çirkinleştirip helak etti. Hizmetçi onu bu haliyle hatırlayıp nefret etti ve padişahın amacı yerine getirildi. Mevlana hikayedeki durum bizim talep ettiğimiz gibi ilerlemiştir buyurdu. Aslında padişahın ruhu hizmetçisinin ruhuna âşıktır ve ruhunun hazzına vurulmuştur. Bütün hekimler yani noksan şeyhler onun tedavisini yapamadılar. Şeyh Kamil'e havale etmek isterseniz; o kendi terbiyesinin etkisiyle dünyadaki nefse bakışı kötüleyecek ve dünyevi hazları hissetmeyle onun varoluşunu yok edecektir.

NZ.35.1. نقدحال خویش راگر پیے بریم بم زدنیام بعقبے برخریم

Tercüme: Eğer biz kendi mevcut durumumuzu izlersek ahirette de onun tatlı meyvesini yeriz.

Şerh: Kendi özelliklerini göz önünde bulundurursa maziden ders ve gelecek için sezgi elde eder. Şüphesiz onun mahsulünü elde eder ki insan dünyada iyi isim ve ahirette selamete ulaşır, günahları bağışlanır. Ve yeryüzünde inananlar için işaretler vardır. Ve sizin kendi içinizde de. Farkına varmaz mısınız?

İ.I.36 بود شاهی در زمانی پیش از این ملک دنیا بودش و هم ملک دین

Tercüme: Bundan evvelki bir zamanda bir padişah vardı. O hem dünya, hem din saltanatına malikti.

İ.I.37 اتفاقا شاه روزی شد سوار با خواص خویش از بهر شکار

Tercüme: Padişah, bir gün hususi adamları ile av için hayvana binmiş, giderken.

Tercüme: Yeri gelmişken, o av için dağda ve çölde yürümüştü. Birden o aşkının değerini kurda kuşa yem etti.

İ.I.38 يك كنيك دید شه بر شاه راه شد غلام آن كنيك جان شاه

Tercüme: Ana caddede bir halayık gördü, o halayığın kölesi oldu.

İ.I.39 مرغ جانش در قفس چون می طید داد مال و آن كنيك را خرید

Tercüme: Can kuşu kafeste çırpınmaya başladı. Mal verdi, o halayığı satın aldı.

İ.I.40 چون خرید او را و برخوردار شد آن كنيك از قضا بیمار شد

Tercüme: Onu alıp arzusuna nail oldu. Fakat kazara o halayık hastalandı.

İ.I.41 آن یکی خر داشت، پالانش نبود یافت پالان گرگ خر را در ربود

Tercüme: Birisinin eşeği varmış, fakat palanı yokmuş. Palanı ele geçirmiş, bu sefer eşeği kurt kapmış.

İ.I.42 كوزه بودش آب می نامد به دست آب را چون یافت خود كوزه شكست

Tercüme: Birisinin ibriği varmış, fakat suyu elde edememiş. Suyu bulunca da ibrik kırılmış!

Şerh: Yukarıdaki iki beyit onun emrinin oyunlarıdır ki dünyada genellikle insanların başarmak için tüm ihtiyaçları mevcut değildir. Bir şey mevcut olduğunda diğeri azalır ve diğeri bulunduğu ilki kalmaz. Padişahın durumu da işte böyleydi sevdiği yani hizmetçi kız onun yanında değildi. Yada onu satın aldığımda onun hastalığını iyileştiren fırsat elinden gitmişti.

İ.I.43 شه طبيبان جمع کرد از چپ و راست گفت جان هر دو در دست شماست

Tercüme: Padişah sağdan, soldan hekimler topladı. Dedi ki: “İkimizin hayatı da sizin elinizdedir.

Şerh: Padişah doktorlara kızın hayatı sizin elinizdedir dedi. Bu yüzdendir ki ister ilaç vereceksiniz ister öldüreceksiniz ve benim hayatımda sizin elinizdedir çünkü ben onu seviyorum. Onun ölümü benim ölümümdür ve sevenin mutluluğu sevgilinin mutluluğudur.

İ.I.44 جان من سهل است جان جانم اوست دردمند و خسته ام درمانم اوست

Tercüme: Benim hayatım bir şey değil, asıl canımın canı odur. Ben dertliyim, hastayım dermanım o.

Şerh: Önceki satırda şu emir belirtildi ki aşık sevgilisinin yanında kendi varoluşunu hesaba katmaz.

İ.I.45 هر که درمان کرد مر جان مرا برد گنج و در و مرجان مرا

Tercüme: Kim benim canıma derman ederse benim hazinemi, incimi ve mercanımı (atiye ve ihsanımı) o aldı (demektir).”

İ.I.46 جمله گفتندش که جان بازی کنیم فهم گرد آریم و انبازی کنیم

Tercüme: Hepsi birden dediler ki: “Canımızı feda edelim. Beraberce düşünüp beraberce tedavi edelim.

İ.I.47 هر یکی از ما مسیح عالمی است هر الم را در کف ما مرهمی است

Tercüme: Bizim her birimiz bir âlem Mesih’idir, elimizde her hastalığa bir ilâç vardır.”

İ.I.48 گر خدا خواهد نگفتند از بطر پس خدا بنمودشان عجز بشر

Tercüme: Kibirlerinden Allah isterse (inşaallah) demediler. Allah da onlara insanların âcizliğini gösterdi.

Şerh: Hekimler kendi tedavi edici tecrübelerinin kibrindeydi. Hasta ilacını kabul ettiği vakit İnşallah demenin de pervanesi olduğu halde ilahi kanunun talimatı şudur ki siz herhangi bir işinizde böyle demezseniz o yarına kalacaktır. Eğer Allah isterse yapacaktır. Nitekim Allah buyurdu ki onların kibri böyle yapaydır, onların ilacında hak bile fayda etmez.

İ.I.49 ترك استثنا مرادم قسوتی است نی همین گفتن که عارض حالتی است

Tercüme: ”İnşaallah” sözünü terk ettiklerini söylemeden maksadım, insanların yürek katılığını ve mağrurluğunu söylemektir. Yoksa ârizî bir halet olan inşaallah’ı söylemeyi unuttuklarını anlatmak değildir.

Şerh: İnşaallah arzusu onun isteğini ifade eder ki biz Yüce Allah'a tevekkül ederiz ve belli olan mal mülkü gizlemeyiz ancak kural bu ifadenin kalpte olmasıdır. Sadece dilde olmaz. Mevlâna buyurur. Allah'ın izninden vazgeçme kötü niyete gönüllü olmaktır. Allah'ı unutan insanı Allah'ta kabullenmez. Yine buyurlar ki Allahın iznini terketmek sadece dilde değildir. Ki o kişi dilinden Allahın izniyle kelimesini düşürmeyendir. Ancak kalpte bunun etkisi yoktur.

جان او با جان استثناست جفت

İ.I.50 ای بسا ناورده استتثنا به گفت

Tercüme: Hey gidi nice inşaallah'ı diliyle söylemeyen vardır ki canı "inşaallah" la eş olmuştur.

Şerh: Bahsi geçen toplumun aksine dindar insanlar her ne kadar dilleriyle ansalar da kelimelerle anlatılamaz. Ancak onların yürekleri her zaman bunu anmayla meşguldür.

گشت رنج افزون و حاجت ناروا

İ.I.51 هر چه کردند از علاج و از دوا

Tercüme: İlâç ve tedavi nev'inden her ne yapıldıysa hastalık arttı, maksat da hâsıl olmadı.

چشم شه از اشك خون چون جوی شد

İ.I.52 آن کنیزك از مرض چون موی شد

Tercüme: O halayıkcağız, hastalıktan kıl gibi olunca padişahın kanlı göz yaşı ırmağa döndü.

آن دوا در نفع خود گم سره شود

NZ.52.1. چون قضا آید طبیب ابله شود

Tercüme: Ahiret yolculuğu başladığında tabibin akli elden gider ve o bazı talimatları tavsiye eder. Ve eğer talimat(reçete) işe yararsa o ilaç evrensel olarak kabul edilmiş faydaların yerine etkili olur.

روغن بادام خشکی می نمود

İ.I.53 از قضا سرکنگبین صفر ا فزود

Tercüme: Kazara sirkengübin safrayı arttırdı. Badem yağı da kuruluk tesirini göstermeye başladı.

Şerh: Her deva karşı çıkmıştı ve esas ilacın faydasız olduğu kanıtlanıyordu.

آب آتش را مدد شد همچو نفت

İ.I.54 از هلیله قبض شد اطلاق رفت

Tercüme: Karahelileyle kabız oldu, ferahlığı gitti; su, nefit gibi ateşe yardım etti.

Şerh: Hastalığın karşısında çarenin hiç etkisi olmadı. Her çabanın aksi oldu.

سوزش چشم و دل پر درد و غسم

NZ.54.1. سستی دل شد فزون و خواب کم

Tercüme: Kalbin tembelliği arttı ve uykusu geldi. Göz ve kalbin üzerinde derdin yakıcılığı fazlalaştı.

Şerh: Tabiplerin öğüdünün neticesinde şöyle oldu ki hastalıklar daha da ilerledi.

Tercüme: İlaçlar ve mal mülk hastalığının teşhisi tabiplerin itibarını kaybetti.

Şerh: Tabiplerin çaresizliği ve onların yanlış ilacı hepsinden önce tabiplerin itibarını kaybetti.

ظاهر شدن عجز حکیمان از معالجه‌ی کنیزک و روی آوردن، پادشاه به درگاه خدا و در خواب دیدن او
ولی را

**Halayığın tedavisinde hekimlerin âciz kalmalarını padişahın anlaması, Tanrı
tapusuna yüz tutması ve bir uluyu rüyada görmesi**

İ.I.55 شه چو عجز آن حکیمان را بدید پا برهنه جانب مسجد دوید

Tercüme: Padişah, hekimlerin âciz kaldıklarını görünce yalınayak mescide koştu.

Şerh: Padişah her yandan hayal kırıklığına uğrayıp, Allah'a havale etti ve Allah'ın izniyle bu iş oldu.

İ.I.56 رفت در مسجد سوی محراب شد سجده گاه از اشک شه پر آب شد

Tercüme: Mescide gidip mihrap tarafına yöneldi. Secde yeri göz yaşından sırsıklam oldu.

İ.I.57 چون به خویش آمد ز غرقاب فنا خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا

Tercüme: Yokluk istiğrakından kendisine gelince ağzını açtı, hoş bir tarzda medhü senaya başladı.

İ.I.58 کای کمینه بخششت ملک جهان من چه گویم چون تو می‌دانی نهان

Tercüme: “En az bahşîşi dünya mülkü olan Tanrım! Ben ne söyleyeyim? Zaten sen gizlileri bilirsin.

Tercüme: Bizim ve tabiplerin hali sizin iyiliğinizin karşısında hepsinden faydasızdır.

Şerh: Biz size itimat etmedik. Elbette yanlış ettik. Ancak sizin engin saygınlığınızın önünde o ne gerçektir?

ای همیشه حاجت ما را پناه بار دیگر ما غلط کردیم راه İ.I.59

Tercüme: Ey daima dileğimize penah olan Tanrı! Biz bu sefer de yolu yanıldık.

Şerh: Hekimlere tevekkül ve güven bizim ilk yanlışıımızdı ve sana durumunu anlatanlara kaba davranmaya başlamak ikinci yanlışıımız oldu.

ایك گفتى گر چه می‌دانم سرت زود هم پیدا کنش بر ظاهرت İ.I.60

Tercüme: Ama sen “Ben gerçi senin gizlediğin şeyleri bilirim. Fakat sen, yine onları meydana dök” dedin.

Şerh: Elbette alimlere durumu açıklamak yanlışııktı. Ancak Ey Allah'ım sen " Bana dua edin, sizin dualarınızı kabul edeyim" diye buyurdun. Bunun için ben çekiniyorum.

چون بر آورد از میان جان خروش اندر آمد بحر بخشایش به جوش İ.I.61

Tercüme: Padişah, tâ can evinden coşunca bağışlama denizi de coşmaya başladı.

Şerh: Duanın kabulü için bu şarttır ki alçakgönüllükle birlikte yürekten hissedilmelidir.

در میان گریه خوابش در ربود دید در خواب او که پیری رو نمود İ.I.62

Tercüme: Ağlama esnasında uykuya daldı. Rüyasında bir pir göründü.

گفت ای شه مزده حاجاتت رواست گر غریبی آیدت فردا ز ماست İ.I.63

Tercüme: Dedi ki: “Ey padişah, müjde; dileklerin kabul oldu. Yarın bir yabancı gelirse o, bizdendir.

چون که آید او حکیمی حاذق است صادقش دان که امین و صادق است İ.I.64

Tercüme: O gelen hazık hekimdir. Onu doğru bil çünkü o emin ve gerçek erenlerdendir

در مزاجش قدرت حق را ببین در علاجش سحر مطلق را ببین İ.I.65

Tercüme: İlâcında kati sihri gör, mizacında da Hak kudretini müşahede et.

Tercüme: O padişah uyuyordu. Rüya görüyordu ki uyandı hizmetçiyi köle yapıyordu padişah olmuştu.

Şerh: Padişah köleler gibi mecbur ve çaresiz oluyordu. Şimdi bu rüyayı görüp padişahlar gibi bütün şeraitin tasasından kurtulmuştu.

İ.I.66 چون رسید آن وعدهگاه و روز شد آفتاب از شرق، اختر سوز شد

Tercüme: Vade zamanı gelip gündüz olunca, güneş doğudan görünüp yıldızları yakınca

İ.I.67 بود اندر منظره شه منتظر تا ببیند آن چه بنمودند سر

Tercüme: Rüyada kendine gösterdikleri zatı görmek için pencerede bekliyordu.

İ.I.68 دید شخصی فاضلی پر مایه‌ای آفتابی در میان سایه‌ای

Tercüme: Bir de gördü ki; faziletli, fevkalâde hünerli, bilgili bir kimse, gölge ortasında bir güneş;

Şerh: Güneşten söz etmek gerçeğe ışık tutmak için merhum Mevlana İsmail Merthi'nin şu iki beyiti uygundur. O kendi kıymetlisini övmüştür.

İ.I.69 می‌رسید از دور مانند هلال نیست بود و هست بر شکل خیال

Tercüme: Uzaktan hilâl gibi erişmekte, yok olduğu halde hayal şeklinde var gibi görünmekte.

Şerh: Hilal kullanılarak benzetme yapılır. Bir tanesi fiziksel sorumluluk mücadelesi veren yaşlı başlı kişidir. İkinci hilal bayram gibi onu bekliyendir. Mevlana Bahrul Ulum der ki bu iki beyit güneşlerin arasındaki gölgenin konuşmasıdır. Yani o kişi kendi gerçeği ve kötülüğüyle ilgili olarak var olamaz. O, Allahla var olur. Yani onun niyeti Allahın makamına ulaşmak olmalıdır.

İ.I.70 نیست وش باشد خیال اندر روان تو جهانی بر خیالی بین روان

Tercüme: Ruhumuzda da hayal, yok gibidir. Sen bütün bir cihanı hayal üzere yürür gör!

وز خیالی فخرشان و ننگشان
İ.I.71 بر خیالی صلحشان و جنگشان

Tercüme: Onların başları da, savaşları da hayale müstenittir. Öğünmeleri de, utanmaları da bir hayalden ötürüdür.

عکس مه رویان بستان خداست
İ.I.72 آن خیالاتی که دام اولیاست

Tercüme: Evliyanın tuzağı olan o hayaller, Tanrı bahçelerindeki ay çehrelilerin akisleridir.

Şerh: Yukarıdaki iki beyitte düşüncelerin asılsız ve değersiz olduklarından bahsedilmiştir. Şimdi bundan şu açıklığa kavuşturulsun ki yüce Allah'ı tasavvur etme bu şekilde değildir. Belki o tam bir doğruluğa bağlı olmaktır ki onlara geleneksel anlatımlarda gözlemin ortaya çıkması derler ve bu düşünceleri geliştirdikçe Allahu Tealaya olan muhabbet ve düşkünlük artar. Bunun için O konuşan kişi ve evliya için değerlidir.

در رخ مهمان همی آمد پدید
İ.I.73 آن خیالی که شه اندر خواب دید

Tercüme: Padişahın rüyada gördüğü hayal de o misafir pîrin çehresinde görünüp duruyordu.

Şerh: Öyle ki padişah da evliyadır. Onun düşünceleri de doğruluğun yansımasıydı. Nitekim rüyaya gelen ihtiyarın özelliklerini anlatmıştı. O, o misafirin yüzüne dikkatle bakmıştı.

نیک بین باشی اگر ابل دلی
NZ.73.1 نورحق ظسا بر بود اندرولی

Tercüme: Ermişte, Allah'ın nuru parıldar. Eğer kalp yüreklendirilirse güzelce tanışırlar.

Şerh: Padişaha misafiri tanıtmak ne kadar zordu, yüce ermişi görülmez farklılıklarından tanıyabilmişti.

از سرپالیش بমে میر نحیت نور
NZ.73.2 آن ولی حق چوپیسدا شدز دور

Tercüme: Sözün özü, o ermiş uzaktan görüldüğünde sanki başından ayaklarına kadar nur yağmur gibi yağmıştı.

پیش آن مهمان غیب خویش رفت
İ.I.74 شه به جای حاجیان واپیش رفت

Tercüme: Padişah bizzat mabeyincilerin yerine koştı, o gaipten gelen konuğun huzuruna vardı.

Şerh: Bir hükümdar hükümdara yaraşır takva karşısında baş eğdi.

هر دو جان بی‌دوختن بر دوخته

İ.I.75 هر دو بحری آشنا آموخته

Tercüme: Her ikisi de âşinalık (yüzgeçlik) öğrenmiş bir tek denizdi, her ikisi de dikilmeksizin birbirine dikilmiş, bağlanmışlardı.

NZ.75.1. آن یکے لب تشنه وان دیگر چو آب وان یکے مخمور وان دیگر شراب

Tercüme: Onlardan biri sevgili gibi endişe duyan ve diğeri su gibi sulayandı. Onlardan biri mest diğeri şarap gibiydi.

لیک کار از کار خیزد در جهان

İ.I.76 گفت معشوقم تو بوده ستی نه آن

Tercüme: Padişah: “Benim asıl sevgilim sensin, o değil. Fakat dünyada iş işten çıkar.

Şerh: İşten kasıt gözle görülmeyen misafirin ziyaretidir. Yani Allah aşkı sizin ziyaretinizin sebebidir yada işten kasıt esirliğin tedavisidir. Bunu göz önüne alarak padişahın muradı şu olacaktır ki hizmetçi kızla sevgili olduğunda onun hasta olmasından endişelendi. Şifa için dua etti ve duanın kabulü için sizin yüceliğiniz hizmetçi kızın şifasını bahşedecektir. Kısacası işte bu iş amaca uygunluğun hikmetiydi. Aksi takdirde o benim sevdiğim olmayacak belki de o bana aşık olacaktı.

از برای خدمتت بندم کمر

İ.I.77 ای مرا تو مصطفی من چون عمر

Tercüme: Ey aziz, sen bana Mustafa'sın. Ben de sana Ömer gibiyim. Senin hizmetin uğrunda belime gayret kemerini bağladım, dedi.

Şerh: Bu beyitte ustalara olan bağlılığın mükemmelliyeti görünür.

از خداوند ولی التوفیق در خواستن توفیق رعایت ادب در همه حالها و بیان کردن وخامت ضررهای
بی‌ادبی

Muvaffakiyetler verici Ulu Tanrı'dan muvaffakiyet ve bütün ahvalde edebe riayet dileyiş, edepsizlik ve terbiyesizliğin pek fena zararları

بی‌ادب محروم گشت از لطف رب

İ.I.78 از خدا جویم توفیق ادب

Tercüme: Tanrı'dan edebe muvaffak olmayı dileyelim.

Şerh: Saygılı kısmetli, saygısız kısmetsiz iyi bilinir. Bu yüzden Yüce Allah'a saygının kazanılması için dua etmek gerekir.

İ.İ.79 بی ادب تنها نه خود را داشت بد بلکه آتش در همه آفاق زد

Tercüme: Edebi olmayan kimse Tanrı'nın lütfundan mahrumdur.

Şerh: Yani bir kişinin saygısızlığı diğer insanlara da zarar verir. Çünkü bir kısım insanlar bazı dünyevi menfaatlerde o kişinin kötülüğünü görüp sustuklarında günah işlemiş olacaktırlar.

İ.İ.80 مایده از آسمان در می رسید بی شری و بیع و بی گفت و شنید

Tercüme: Edebi olmayan yalnız kendine kötülük etmiş olmaz. Belki bütün dünyayı ateşe vermiş olur

Şerh: Bu Yahudilerden şöyle bahsedilir ki; onlar için Allah'ın faziletiyle, çabasızsız emeksiz gökten iki şey indirilmişti. Bu her iki nimete mecazi olarak tepsi denilmiştir. Gerçek tepsi değildi. Niyet yüce Allah'ın rahmetiyle dertsiz tasasız garip yollarla ilahi olarak hediye edilir.

İ.İ.81 در میان قوم موسی چند کس بی ادب گفتند کو سیر و عدس

Tercüme: Alışverişsiz, dedikodusuz Tanrı sofrası gökten iniyordu.

Şerh: Kur'an-ı Şerif'in Bakara suresinde bu hikayeden detaylıca bahsedilmiştir yani o insanlar Allah'ın vermiş olduğu cennet gibi nimete minnettar olmak yerine edepsizlikleriyle bazı şeyleri temenni etmeye başladılar. İnsanın düşüklük yaratılışında vardı.

İ.İ.82 منقطع شد خوان و نان از آسمان ماند رنج زرع و بیل و داسمان

Tercüme: Mûsâ kavmi içinde birkaç kimse terbiyesizce “hani sarmısak, mercimek” dediler.

Şerh: Tohuma mecazen harika erzaklar denir. Amaç o insanların edepsiz sorularına hükmetmekti. Bazısı köyde zuhur etmek isterdi. Dualarda buluşanlar ve tekrar onların yerine bedava lokmaları yiyen çiftçide zorluğa uğramıştır. Elbette açgözlülük daha fazla zorluğa sebep olmuştur.

İ.İ.83 باز عیسی چون شفاعت کرد، حق خوان فرستاد و غنیمت بر طبق

Tercüme: Ondan sonra gökyüzünün sofrası, ekmeği kesildi; ekme, bel belleme, ortak sallama kaldı.

Şerh: Hazreti İsa'ya inanlara yandaş derler. İsteyenlere yani bizler için nimetler gökyüzünden tepsiyle indi. Hazreti İsa duasında Allah'ın bize tepsiyle sunduğunu buyurdu. Sizin duanız kabul oldu. Ve ekme, et, balık olan bir tepsi inmeye başladı. Bal ve kaynatılmış tuz biber olurdu.

Tercüme: Duanın üstümüze tepsi gibi inmesini buyurduğunda tepsi yine gökyüzünden gelmeye başladı.

چون گدایان زله‌ها برداشتند

İ.I.84 باز گستاخان ادب بگذاشتند

Tercüme: Sonra İsa şefaet edince Hak, yemek sofrası ve tabaklarla ganimetler gönderdi.

Şerh: Gökyüzünden tepsi indirilen insanlara buyrulur ki yemeği koruyun depolamayı bırakın aksi takdirde muhtaçlara bölüşürülecektir.

دایم است و کم نگردد از زمین

İ.I.85 لابه کرده عیسی ایشان را که این

Tercüme: Yine küstahlar edebi terk ederek sofradan yemek artığını aşurdılar. İsa bunlara yalvardı. “Bu devamlıdır, yeryüzünden kalkmaz.

Şerh: Hazreti İsa onlara izah etti ki yemeği saklamayın aksine sadaka olarak verin. Çünkü bu tepsi daima gönderilecektir.

کفر باشد پیش خوان مهتری

İ.I.86 بد گمانی کردن و حرص آوری

Tercüme: Bir ulu kişinin sofrası başında kötü zanna düşmek ve harislik etmek küfürdür” dedi.

Şerh: İhanet yada nankörlükten kasıt zıt imandır. Çünkü söz Allah'ın üstüne verilmezse ihanettir misal o insanlara tepsinin daimiliği söz verilmişti. Ancak o mal saklayan vazgeçmezse nereden bakılırsa bakılsın o söz Allah katında güvensizliği ifade ederdi.

آن در رحمت بر ایشان شد فراز

İ.I.87 ز ان گدا رویان نادیده ز آز

Tercüme: O rahmet kapısı, hırslarından dolayı bu görmedik dilencilerin yüzlerine kapandı.

بعد زان خوان نشد کس منتفع

NZ.87.1 من و سلوی ز آسمان شد منقطع

Tercüme: O tepsi yani karşılıksız malın gökyüzünden gelişi sonlanmıştı. Ondan sonra tepside kimse fayda elde edemedi.

Şerh: Bazı şahısların saygıyı terk etmelerinden halk zedelendi.

Tercüme: Zekât verilmeyince yağmur bulutu gelmez, zinadan dolayı da etrafa veba yayılır.

Şerh: Bazı insanların kötü davranışlarından halkın sıkıntı duyması iki örnekle açıklanmıştır. Ancak beklenmedik zinalar kıtlığın tekerrür etmesine sebep oldu ve beyitte buna sebep olan veba açıklanmıştır. Yani Omrubin Algas derler ki ben resulullah sallallahu aleyhi ve sellem'in şu buyruğunu söylerim ki hangi millette zina yapılmaya başlarsa o insanlar kıtlıktan muzdarip olacaklardır. Ve hangi millette rüşvet yaygınlaşırsa o korktukları şeyden yakalanacaklardır.

İ.I.89 هر چه بر تو آید از ظلمات و غم آن ز بی‌باکی و گستاخی است هم

Tercüme: İçine kasavetten, gussadan ne gelirse korkusuzluktan ve küstahlıktan gelir.

Şerh: Bu yazı mübarek Kurandaki bir ayetle aynıdır. Yani sizin içinizdeki kötülük sizin ellerinizle kazandıklarınıza sebep olur ve genellikle o affeder. Bunun üzerine bazı insanlar şu şüpheye düşerler ki her sorun kötü amellere sebep olduğunda peygamberlere niye sorun olsun onların günahları bile tertemizdir. Cevap şudur ki buradaki dertlerden gerçek kasıt günahkarlara özgüdür çünkü bu insanlar köle ve esir tabiatlı olurlar. Bunun için onlar dünyevi felaketi hisseder şiddette olurlar.

İ.I.90 هر که بی‌باکی کند در راه دوست ره زن مردان شد و نامرد اوست

Tercüme: Kim dost yolunda pervasızlık ederse erlerin yolunu vurucudur, namert odur.

Şerh: Dost yolundan kasıt ilahi güçlülüktür ve bunda yürekli davranmak onlara karşı koymadır. Eşkiya yiğit şu şekilde ele alınır ki böyle gözü kara erkek diğer insanlar için de zarara neden olur.

İ.I.91 از ادب پر نور گشته است این فلک وز ادب معصوم و پاک آمد ملک

Tercüme: Edepten dolayı bu felek nura gark olmuştur: Yine edepten dolayı melekler mâsum ve tertemiz olmuşlardır.

Şerh: Gökyüzünün adabı üzerine mukaddes Kuran'ın bu ayeti kati karardır. Yani yüze Allah gökyüzüne ve yeryüzüne buyurur ki mutluluk ve itaatkarlıkla evrene uyun yada zorla. Bunun üstüne her iki fikri belirtti. Bunun sonucu olarak onlar edep yolu üzerindeki saygıya kendini adarlar ki onların dönüşü ve yıldızların dolaşmasında hiç fark görülmedi ve meleklerin edebi şudur ki Allah-u Teala hazreti Adem'in oluşumunda melekleri sıra dışı şeylerle imtihan ettiğinde onlar kendi acizliklerini kabullendiler dedi.

İ.I.92 بد ز گستاخی کسوف آفتاب شد عزازیلی ز جرات رد باب

Tercüme: Güneşin tutulması, küstahlık yüzündendir. Bir melek olan Azazil de yine küstahlık yüzünden kapıdan sürülmüştür.

Şerh: İnsanlarında günahkarlık ve verilen emirler doğrultusunda sevgisizlikleri arttığında Allah-u Teala'nın emriyle güneş tutulması başlamıştır ta ki insanlar Allahın kudretinin dehşet verici mucizeler yarattığını görüp korksunlar ve dik başlıklarını bıraksınlar. Belki birisi şundan şüphe duyar gün tutulmasının sebebini araştırır gökbilimiyle ilgili bazı yıldızların yeryüzü ve güneş arasındaki durumuna müdahale eder aksi takdirde insanlar günah işler. Cevap şudur: Eğer bazı yıldızlara gerçekten müdahale edilirse gün tutulmasına sebep olurlar bunda hiç fayda yoktur ki Yüce Allah'ın insanların korkması için bazı yıldızları güneşle yeryüzünün arasına sokması çaba gerektirir.

گرد و اندر وادی حیرت غریق

NZ.92.1. بر که گستاخی کنسد اندر طریق

Tercüme: Yolda yani davranışta kaba davranan insan, o mucize derede batar.

Şerh: Geçen beyit azaltılmış yazının tekrarıdır.

زانکه پایا نے ندار دایں کلام

NZ.92.2. حال شاه و میهمان برگو تمام

Tercüme: Şimdi padişah ve onun misafirine dünya halini anlatın çünkü onun saygısının bahsi son sınırdadır değildir.

شاه بود و لیک بس درویش رفت

NZ.92.3. شه چوپیش میهمان خویش رفت

Tercüme: Padişah kendi misafirinin yanına gitti. O padişahı ancak onun karşısında alçakgönüllü bir derviş vardı.

Şerh: Misafirdi sadece misafir. Ancak o dini bütün bir insandı onun önünde sultanda sultanlıkta boyun eğdi.

ملاقات پادشاه با آن ولی که در خوابش نمودند

Padişahın, kendisine rüyada gösterilen velî ile görüşmesi

همچو عشق اندر دل و جانش گرفت

İ.I.93 دست بگشاد و کنارانش گرفت

Tercüme: Kollarını açıp onu kucakladı, aşk gibi gönlüne aldı, canının için çekti.

وز مقام و راه پرسیدن گرفت

İ.I.94 دست و پیشانیس بوسیدن گرفت

Tercüme: Elini, alnını öpmeğe, oturduğu yeri, geldiği yolu sormaya başladı.

Şerh: Keyifli sohbet için davetliye geldiği yolla ilgili sorular sordu. Aksi takdirde padişaha rüyasında malum olurdu.

گفت گنجی یافتم آخر به صبر İ.I.95 پرس پرسان می کشیدش تا به صدر

Tercüme: Sora sora odanın başköşesine kadar çekti ve dedi ki: “Nihayet sabırla bir define buldum.

میوه شیرین دبد پر منفعت NZ.95.1 صبر تلخ آمد ولیکن عاقبت

Tercüme: Sabrın sindirilmesi zordur. Ancak eninde sonunda sonucu tatlıdır ve yararlı meyve verir.

معنی الصبر مفتاح الفرج İ.I.96 گفت ای نور حق و دفع حرج

Tercüme: Ey vuslatı, her sualin cevabı! Senin yüzünden nişliğin anahtarıdır” sözünün mânası,

Şerh: Şöyle ki padişah misafirle konuşup dedi ki ben kendi derdime sabrettim. Bunun üstüne yüce Allah onun mükafatını size benim tarafımdan gönderdi. Mükafatlar vasıtasıyla muvaffakiyeti sağlayacak ve size, o hadisin anlamını ispat edecek.

مشکل از تو حل شود بی قیل و قال İ.I.97 ای لقای تو جواب هر سوال

Tercüme: Ey vuslatı, her sualin cevabı! Senin yüzünden müşkül, konuşmaksızın, dedikodusuz hallolur gid.er

Şerh: Sizin görüşünüzde öyle bir gizli aydınlık vardır ki siz görür görmez kalbinizdeki tüm kuşkların güçlüklerin karanlığı yok olacaktır. Ve soru sormak bir daha aklınıza gelmeyecektir.

دست گیری هر که پایش در گل است İ.I.98 ترجمانی هر چه ما را در دل است

Tercüme: Sen, gönlümüzde, onların tercümanısın, her ayağı çamura batanın elini tutan sensin.

إن تعب جاء القضاء ضاق الفضا İ.I.99 مرحبا یا مجتبی یا مرتضی

Tercüme: Ey seçilmiş, ey Tanrı'dan razı olmuş ve Tanrı rızasını kazanmış kişi, merhaba! Sen kaybolursan hemen kaza gelir, feza daralır.

Şerh: İsteği bildirme ve kederin hicranını ifade eder.

قد ردی کلاً لئن لم ینته İ.I.100 أنت مولی القوم من لا یشتهی

Tercüme: Sen, kavmin ulususun, sana müştak olmayan, seni arzulamayan bayağılaşmıştır. Bundan vazgeçmezse...”

Şerh: Bu beyitte hadisten aynen alıntı vardır. Yüce Allah Ebu Cehil'e on ikisinde buyurdu ki eğer o (resulullah sallallahu aleyhi ve sellem' e karşı koymaktan) vazgeçmezse biz onu

cehenneme koyacağız. Allaha muhabbeti bırakma aksi takdirde yalnızlığa meyil olursa, onun lütuflarından kısımetlerinden mahrum bırakılan kişi ölmüş manasına gelir. Çünkü muhteremlerin lütufları insanlar için rivayet edilmemiş varoluşlardır.

İ.I.101 چون گذشت آن مجلس و خوان کرم دست او بگرفت و برد اندر حرم

Tercüme: O ağırlama, o hal hatır sorma meclisi geçince o zatın elini tutup hareme götürdü.

بردن پادشاه آن طبیب را بر سر بیمار تا حال او را ببیند

Padişahın hastayı görmek üzere hekimi götürmesi

İ.I.102 قصه‌ی رنجور و رنجوری بخواند بعد از آن در پیش رنجورش نشاند

Tercüme: Padişah, hastayı ve hastalığını anlatıp sonra onu hastanın yanına götürdü.

İ.I.103 رنگ رو و نبض و قاروره بدید هم علامتاش هم اسبابش شنید

Tercüme: Hekim, hastanın yüzünü görüp, nabzını sayıp, idrarını muayene etti. Hastalığının ârazını ve sebeplerini de dinledi.

İ.I.104 گفت هر دارو که ایشان کرده‌اند آن عمارت نیست ویران کرده‌اند

Tercüme: Dedi ki: “Öbür hekimlerin çeşitli tedavileri, tamir değil; büsbütün harap etmişler.

Şerh: Birkaç hastalık vardı. O insanlar bazı tedaviler yaparlardı. Bu tedaviler hiç dikkate alınmadı.

İ.I.105 بی‌خبر بودند از حال درون أستعیذ الله مما یفترون

Tercüme: Onlar, iç ahvalinden haberdar değildirler. Körlüklerinden hepsinin aklı dışarıda.”

Şerh: O hekimler hastalığı anlamadılar.

İ.I.106 دید رنج و کشف شد بر وی نهفت لیک پنهان کرد و با سلطان نگفت

Tercüme: Hekim, hastalığı gördü, gizli şey ona açıldı. Fakat onu gizledi ve sultana söylemedi.

Şerh: İlahi hekim hastalığı gördü onun gizli hastalığını bildi.

بوی هر هیزم پدید آید ز دود

İ.I.107 رنجش از صفرا و از سودا نبود

Tercüme: Hastalığı safra ve sevdadan değildi. Her odunun kokusu, dumanından meydana çıkar.

Şerh: Gizli tabip izden onun ne hastalığı olduğunu anladı.

تن خوش است و او گرفتار دل است

İ.I.108 دید از زاریش کوزار دل است

Tercüme: İnlemesinden gördü ki, o gönül hastasıdır. Vücudu afiyettedir ama o, gönüle tutulmuştur.

نیست بیماری چو بیماری دل

İ.I.109 عاشقی پیداست از زاری دل

Tercüme: Âşıklık gönül iniltisinden belli olur, hiçbir hastalık gönül hastalığı gibi değildir.

Şerh: Kalbin kölesi yalnız ve yalnız istediği durumları anlatır ki onun hastalığı kalbin derdi olan aşktır ve kalbin derdi vücudun derdinden daha tehlikeli olur.

عشق اضطراب اسرار خداست

İ.I.110 علت عاشق ز علتها جداست

Tercüme: Âşığın hastalığı bütün hastalıklardan ayırır. Aşk, Tanrı sırlarının usturlâbıdır.

Şerh: Burada yeri gelmişken aşkın olguları bildirilir. Yani bu yolla usturuşlu cennetlik meseleye aşinalık elde edilir. Bu şekilde aşk da öyle bir maneviyatı yerine getirir ki onun aracılığıyla kutsal sırlar açıklığa kavuşmuş olurlar.

عاقبت ما را بدان سر رهبر است

İ.I.111 عاشقی گر زین سر و گر ز ان سر است

Tercüme: Âşıklık, ister o cihetten olsun, ister bu cihetten... âkıbet bizim için o tarafa kılavuzdur.

Şerh: Şöyle ki aşk mecazi yada gerçek ne olursa olsun sevilen gerçektir yani Allaha alıp götürür. Gerçek aşkın mirasçısı gerçek olandır, aşikardır. Ancak mecazi aşk ona uygun bağ ile yaratılır. Her ne kadar eskise de ona gerçek aşk derler.

چون به عشق آیم خجل گردهم از آن

İ.I.112 هر چه گویم عشق را شرح و بیان

Tercüme: Aşkı şerh etmek ve anlatmak için ne söylersem söyleyeyim... asıl aşka gelince o sözlerden mahcup olurum.

لیک عشق بی زبان روشن تر است

İ.I.113 گر چه تفسیر زبان روشن گر است

Tercüme: Dilin tefsiri gerçi pek aydınlatıcıdır, fakat dile düşmeyen aşk daha aydındır.

چون به عشق آمد قلم بر خود شکافت

İ.I.114 چون قلم اندر نوشتن میشتافت

Tercüme: Çünkü kalem, yazmada koşup durmaktadır, ama aşk bahsine gelince; çatlar, âciz kalır

بم قلم بشکست و بم کا عسز درید

NZ.111.1 چون سخن دروصف ایخالت رسید

Tercüme: Bu olay aşğın halini anlatıncaya dek kalem kırıldı ve kağıt parçalandı.

Şerh: Beyitin vurguladığı ders şudur ki aşğın halini yazma vakti gelip çatığında ne kalemin yazacak gücü ne de kağıdın katlanma gücü kaldı.

شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت

İ.I.115 عقل در شرحش چو خر در گل بخت

Tercüme: Aşğın şerhinde akıl, çamura saplanmış eşek gibi yattı kaldı. Aşğı , âşıklığı yine aşğ şerh etti.

Şerh: Dilin kaleminden sonra şimdi akılı ele alın. Ki o çok büyük manalı kavramları çözendir. Ancak aşğı izah etme de aciz ve çaresizdir.

گر دلالت باید از وی رو متاب

İ.I.116 آفتاب آمد دلیل آفتاب

Tercüme: Güneşin vücuduna delil, yine güneştir. Sana delil lâzımsa güneşten yüz çevirme.

Şerh: Yukarıda zikredilmiştir ki aşğın beyanında dilin kalemi ve aklın yetisi acizdir. Ancak o kişi aşğın müptelası olduğunda kendi aşğının vasıtasıyla onun üzerinden onun vaziyetini onun netliğiyle birlikte açıklığa kavuşturur ki kimse diğer aracıya ihtiyaç duymaz. Bundan sonra kişi bu detaylara aşına olmayı temenni eder. O makam aşğına dahil olursa bu isteğı yerine getirilir. Mevlana, bu ahlaki hikayeyi kişi bu ayrıntılı durumları bilsin diye güneşle aktarmıştır.

شمس هر دم نور جانی می دهد

İ.I.117 از وی ار سایه نشانی می دهد

Tercüme: Gerçi gölgede güneşin varlığından bir nişan verir, fakat asıl güneş her an can nuru bahş eyler.

Şerh: Aşğın gönüllüğünü anlatmada temsilen güneşten bahsedilmişti. Sonra buraya iştirak edenlerin rağbetiyle Mevlana'nın güneşi Hakkın yoludur diye önemsendi. Ve buyurur ki güneş görünür olmasına rağmen algılama dümdüz olur. Ancak onun tecellisi yine de gerçek güneşin karşısında noksan kalır ve gerçek güneşin tecellisi tam olur. Çünkü her şey kendi zıddıyla tanışık olur. Güneş ve ışıltısının bilinirliği de onun zıttı yani gölgesiyle olur. Sonra o güneşin tanınmasına vasıta olan gölgeydi ve onun sayesinde, o doğrudan anlaşılmanın kalitesi yetersiz oldu. Gerçek güneşin karşıtları o kalitede bütünleştiler. Çünkü asıl güneş her an can nuru bahş eylerdi.

Tercüme: Gölge sana gece misali gibi uyku getirir. Ama güneş doğuverince ay yarılır (nuru görünmez olur).

Şerh: Burada da aşık olan güneşin yetersizliği ve Hakkın güneşinin faziletini bildirme amacıdır. Yani aşık olan güneşin kararmasından sonra evrensel bir bilinmezlikten vazgeçilmiştir ki onun kendine özgü niteliği olan gecelemeye başlamış olmasıdır. Hikayeleri dinleye dinleye uykusu gelmiştir. Ancak Hakkın güneşi asla uyumaz ve her vakit can nuru bahşeder.

İ.I.119 خود غریبی در جهان چون شمس نیست شمس جان باقی کش امس نیست

Tercüme: Zaten cihanda güneş gibi misli bulunmaz bir şey yoktur. Baki olan can güneşi öyle bir güneştir ki, asla gurub etmez.

Şerh: Aşık olan güneş daima dönendir gündüzleri yine dönüp duran ve geceleri kaybolandır. Ancak canları aydınlatan güneş yani yüce Allah asla kaybolmaz. Daha ziyade tek başına görkemiyle var olur. Bu bugüne yada düne bağlanmaz. Çünkü bu bağlam güneşin batmasıyla doğar.

İ.I.120 شمس در خارج اگر چه هست فرد می توان هم مثل او تصویر کرد

Tercüme: Güneş, gerçi tektir, fakat onun mislini tasvir etmek mümkündür.

Şerh: Her ne kadar aşık olsa da tektir ancak onun gibi pek çok güneşi tasavvur etmek imkansız değildir. O halde görünen güneş yalnızca birdir zihinde birden fazla güneş olabilir. Ve sayısız akılda onun bireyliği yetersizleşir. Hakkın güneşinde bu sorun olmaz. Ondan önceki beyitte bahsedilmiştir.

İ.I.121 شمس جان کاو خارج آمد از اثیر نبودش در ذهن و در خارج نظیر

Tercüme: Ama kendisinden esîr var olan güneş, öyle bir güneştir ki, ona zihinde de, dışarıda da benzer olamaz.

NZ.120.1. لیک آن شمسیکه مستش اثیر نبودش در دهن و در خارج نظیر

Tercüme: Ancak o güneştir ki gökkubeye ait onun için mest olur. Onun örneği ne zihinde nede dışarıdadır.

İ.I.122 در تصور ذات او را گنج کو

تا در آید در تصور مثل او

Tercüme: Nerede tasavvurda onun sığacağı bir yer ki misli tasvir edilebilsin!

Şerh: Yukarıda denilir ki onun örneği akla gelmeyebilir. Bu sebeple beyan edilir ki bir şeyin örneği akla sonradan gelebilir. Onun kendi kişiliği de dikkate alınabilir. Ancak yüce Allahın tasavvuru islam hukukuna göre ve aklen imkansızdır.

NZ.122.1 شمس تبریزی که نور مطلق ست

آفتاب ست وزانور حق ست

Tercüme: Yücemiz Şems-i Tebrizi nurla doludur. Güneştir ve Allah'ın bir nurudur.

Şerh: Kelimesi kelimesine uyumla; Mevlana'nın fikirleri ve kılavuzluğunun yardımıyla merhum oldu. Ve o Şems-i Tebrizi, aşikar ve hakkın Şemsidir. Ancak Şems görünürde kendi nurunu yaymak için kuşatılmış gün batımıdır. Ve bu Şems öyle koşullarla mutlakdır ve o bağlantılarla doludur. Aslında Şems'in Hakkla bağlantısı azdır. Daha ziyade o, onun (Mevlana'nın) ışığıyla bir nurdur.

İ.I.123 چون حدیث روی شمس الدین رسید

شمس چارم آسمان سر در کشید

Tercüme: Şemseddin'in sözü gelince dördüncü kat göğün güneşi başını çekti, gizlendi.

Şerh: Şöyle ki güneşte takdire şayan şekilde büyür.

İ.I.124 واجب آید چون که آمد نام او

شرح کردن رمزی از انعام او

Tercüme: Onun adı anılınca ihsanlarından bir remzi anlatmak vacip oldu.

Şerh: Onun lütufları bazılarını terbiye etmektir.

İ.I.125 این نفس جان دامنم بر تافته ست

بوی پیراهان یوسف یافته ست

Tercüme: Can, şu anda eteğimi çekiyor. Yusuf'un gömleğinden koku almış!

Şerh: Hazreti Yakub'un Kuranı Kerimdeki öğüdünde bahsedilir ki Yusuf kafilesine kendi gömleğini verip der ki babama uyku bastırduğında bu gömleği ona verin. Sonra onun nurlu bakışı bu ayrılığa son vermiş olacak ve tekrar geri dönecek. O kabile gömleği alıp Mısır'a yola çıktılar. Orada 100 mil uzaktan hazreti Yakub'a onun hoş kokusu gelmeye başladı. Yakub dedi ki Eğer siz benimle dalga geçmeseydiniz Yusuf'un hoş kokusunu bana gelirdi. Hazreti Yakub'u kölelerinin itirazı endişelendirdi. Onlar her zaman Yusuf'tan başka kimseyi anmayacaklarını söylediler.

Tercüme: “Yıllarca süren sohbet hakkı için o güzel hallerden tekrar bir hali söyle, anlat.

NZ.125.1 کزبرائے حق صحبت سالها

باز گورمزے ازاں خوش حالها

Tercüme: Benim ruhum uzunca bir sürenin sonunda hakla görüşme için beni hazırlıyorsa onun mübarek hallerini de en azından bildirsin.

İ.I.127 تا زمین و آسمان خندان شو

عقل و روح و دیده صد چندان شود

Tercüme: Ki yer, gök gülsün, sevinsin. Akıl, ruh ve göz de yüz derece daha fazla sevince, neşeye dalsın” (diyor).

Şerh: Allahın birliğini öğrenen mürşide bildireyim bundan sonra evrende sevinç ve şenlik dalga dalga yayılacak ve akıl, ruh aydınlanacak.

NZ.127.1. گفتم اے دور افتاده از جیب

بمچو بیماریکه دوراست از طیب

Tercüme: Ben cevaben dedim ki, ey ruh hastanın doktordan uzaklaşması gibi sevgiliyi (kılavuzdan) uzaklaştırdın

İ.I.128 لا تکلفی فانی فی الفنا

کلت أفهامی فلا أحصي ثنا

Tercüme: “Beni külfete sokma, çünkü ben şimdi yokluktaım. Zihnim durakladı, onu ögmekten âcizim.

Şerh: Ruh methedilen şeyhi alıkoymuştu. Mevlana bunu mazeret gösterdi ki ben ayrılmanın istiğrakı içindeyim. Anlam ve anlayışı yerleştiremedim. Neyi övebilirim?

İ.I.129 کل شیء قاله غیر المفیق

إن تکلف أو تصلف لا یلیق

Tercüme: Ayık olmayan kişinin her söylediği söz dilerse tekellüfe düşsün, dilerse haddinden fazla zarafet satmaya kalkışsın yaraşır söz değildir.

NZ.129.1. بر چه میگوید موافق چون نبود

چون تکلف نیک نالانق نمود

Tercüme: O bazılarıyla konuşur çünkü o zaman ve vakitle aynı fikirde değildir. Onun için sonunda bir inşa gibi anlamsız görünür.

Şerh: Mazeret nedir ki benden münasip konuşma beklemesinler.

İ.I.130 من چه گویم يك رگم هشیار نیست

شرح آن یاری که او را یار نیست

Tercüme: Eşi bulunmayan o sevgilinin vasfına dair ne söyleyeyim ki bir damarım bile ayık değil!

Şerh: Yukarıda mazeret gösterilmiştir ki ben nasıl mutlu olayım, mürşidin övgüsü ve onun lütfunu nasıl detaylandırayım? Çünkü lütuftan kasıt varlığın birliği konusudur bunu yüce Allah bildirir. Bu yüzden böyle alakasız hissin gidişatında mürşidin lütfunu yani varlığın birliğini yada diğer bir deyişle şerhin kalitesini Allah'a nasıl bildireyim?

NZ.130.1. خود ثنا گفتن زمن ترک ثناست کاین دلیل بستى و بستى خطاست

Tercüme: Beni övmek Hakk'ın övgüsünü çiğnemektir. Çünkü övgü kendi varoluşunu savunur. Ve varoluşun davası yanlıştır çünkü ben ölümlü makamındayım.

İ.I.131. شرح این هجران و این خون جگر این زمان بگذار تا وقت دگر

Tercüme: Bu ayrılığın, bu ciğer kanının şerhini şimdi geç, başka bir zamana kadar bunu bırak!"

Şerh: Varlığın birliği konusu dini bütün insanların aşkının sermayesidir. Ondan ayrılış için şöyle buyruldu ki Allah yolunda yürümenin hiç sınırı olmaz. Mutasavvıf ilerlemeyle makama ulaşır ve ona tecelli etmesinden şansı artar. Bunun üzerine memnun olmaz. Aksine ziyaret isteğini kendi kendine anlatarak ayrılığı anlar.

İ.I.132. قال أطمعني فإني جائع و اعتجل فالوقت سيف قاطع

Tercüme: (Can) dedi ki: "Beni doyur, çünkü ben açım. Çabuk ol çünkü vakit keskin bir kılıçtır.

Şerh: Mevlana kendinden geçme sırrının mazeretini gösterdi. Ancak ruh yine arsızlaştı ve baskı yaptı ki kesinlikle hiçbir şeyi söylemedi. Vakti geldiğinde tamamlar ve yok eder yada şöyle olur ki bütün hali hazır detayları keser atar. Geçip giden zaman gerçek iştir. Ancak evrenin tüm olayları da onunla birlikte kesilmiştir.

İ.I.133. صوفى ابن الوقت باشد ای رفیق نیست فردا گفتن از شرط طریق

Tercüme: Ey yoldaş, ey arkadaş! Sûfî, vakit oğludur (bulunduğu vaktin iktizasına göre iş görür).

Şerh: İş bugün yarındır. Yani o vakit işin olduğunda ödülüdür.

NZ.133.1. صوفى ابن الحال باشد درمثال گرچه بر دو فراغ انداز ماه و سال

Tercüme: Sufi İbnel Halel (ya da İbn Elvakt) sıfatıyla kıssa söyler. Nitekim gizlilik ve zaman her ikisi ay ve yıldan bağımsızdırlar.

Şerh: Yukarıdaki sufiye İbnul Vakt demişti. Ondan şüphe duyun şayet vaktin anlamsızlığının manası murattır. Bu şüphenin geçersiz olduğunu buyurdular ki sufiye İbnul Vakt ya da İbnel Halel demek uygundur. Yoksa sufi vakti zamanında bu şekilde ayakta duramazdı. Bunun gibi vaktin manası burada zaman değildir. Bilinen anlamın aksine yani kalbin olayı amaçtır. Zamanla bağlantılı değildir.

هست را از نسیه خیزد نیستی

İ.I.134 تو مگر خود مرد صوفی نیستی

Tercüme: “Yarın” demek yol şartlarından değildir. Sen yoksa sufi bir er değil misin? Vara, veresiyeden yokluk gelir.

Şerh: Yukarda denir ki Sufi zaman sunucusudur ve zaman sunuculuğu iki manaya gelir. Birisi özel anlam olan aynı zamanın babasıdır diğeri genel anlam olan her ikisini kapsayandır. Yani aklın yattığı vakte göre hareket edendir. Bu beyit şu emri doğrular ki orada zaman sunucusunun manası genel amaçtır. Aksi takdirde burada sufi olmanın eksikliği olmaz. Çünkü biri zaman sunucusunun manasızlığına özgüdür yani bastırılmış zaman olmazsa onun zaman sunucusu olması mümkündür. Yine en iyi mücadele eden o sufidir yani makam sahibi olandır. Zamanın üstesinden gelen en iyi olur. Bu beyitte de bugünün işini yarına bırakmayın diye baskı yapılır.

خود تو در ضمن حکایت گوش دار

İ.I.135 گفتمش پوشیده خوشتر سر یار

Tercüme: Ona dedim ki: “Sevgilinin sırlarını gizli kapaklı geçmek daha hoştur. Sen, artık hikâyelere kulak ver, işi onlardan anla!

Şerh: Alaycı kelimelerle sırrı açıklamak uygun olmaz.

گفته آید در حدیث دیگران

İ.I.136 خوشتر آن باشد که سر دلبران

Tercüme: Dilbere ait sırların, başkalarına ait sözler içinde söylenmesi daha hoştur.”

Şerh: Gerçek sırrı temsili masallarda açıklamak en iyisidir.

بازگور نجسم مده اے بوالفضول

NZ.136.1 گفت مکشوف و برهنه بے غلول

Tercüme: Ruh konuşmaya başladı Ey boş konuşanlar beni daha fazla ne sıkın ne açın ve saklamadan tamamen konuşun, anlatın.

آشکارا به که پنهان ذکر دین

İ.I.137 گفت مکشوف و برهنه گوی این

Tercüme: O, “Bunu apaçık söyle ki dini açık olarak anmak... gizli anmaktan iyidir.

Şerh: Öncünün sırrından kasıt varlık birliğinin sırrıdır. Çünkü Kuranı Kerimde tüm peygamber aleyhisselama haber verildiği ve sebeplerin akli ve nakli olarak tüm zatı mükemmellere bildirildiği kanıtlanmıştır. Onun ibadet edilen olması gerektir ve menfaatin gerekliliği için zorunlu kılınmış menfaat gerekir. Onun bireysel iyiliklerinden yoksun olmaması için gerekli bir hal alır.

می نخسیم با صنم با پیرهن
İ.I.138 پرده بردار و برهنه گو که من

Tercüme: Perdeyi kaldır ve açıkça söyle ki ben, güzelle gömlekleli olarak yatmam” dedi.

Şerh: İşte o bir olmanın sırrını anlatmanın baskısıdır.

نی تو مانی نی کنارت نی میان
İ.I.139 گفتم ار عریان شود او در عیان

Tercüme: Dedim ki: "O apaçık soyunur, çıplak bir hale gelirse ne sen kalırsın, ne kucağın kalır, ne belin!

Şerh: Bu gizliliğin açıklanmasıyla senin durumun alt üst olacak.

بر نتابد کوه را یک برگ کاه
İ.I.140 آرزو می خواه لیک اندازه خواه

Tercüme: İşte ama, derecesine göre iste; bir otun, bir dağı çekmeye kudreti yoktur.

Şerh: İstemekten kasıt bir yörüngede uygunluk ve son derece edep içinde olmayı istemektir.

اندکی گر پیش آید جمله سوخت
İ.I.141 آفتابی کز وی این عالم فروخت

Tercüme: Bu âlemi aydınlatan güneş, bir parçacık yaklaştı mı, her şey yandı gitti!

Şerh: Eğer edebin sınırı artarsa kalbin sahibi habersizce gider. Mesela güneş ki uzaktan onun nuru hoştur. Eğer o yakınlaşırsa yakar kavurur.

لب بدوز و دیده بر بنداین زمان
NZ.141.1 تانگرد دخون دل جان جهان

Tercüme: Bundan sonra o vakit kendi dudaklarını ve gözlerini kapattığında alemdeki varoluşunu yok etmemesi uygun olacaktır.

Şerh: Eğer bu sır belli olursa evren yok olacaktır. Deniz kendi varoluşunu belli ederse kabarrı dalgalanırsa nerede yaşarız?

بیش از این از شمس تبریزی مگوی
İ.I.142 فتنه و آشوب و خونریزی مجوی

Tercüme: Fitneyi, kargaşalığı ve kan dökücülüğü araştırma, Şems-i Tebrizî’den bundan fazla bahsetme.

Şerh: Şems görünürde aydınlığının yetkisi yoktur Yukarıda bahsedilen Şems'e ithaf edilen yani Şems-i Tebrizî'nin nuru yada zekasının sırrı yetkisinden önce gelir. Sonra onu tanımlamak için ısrar edilmez ki bu durumda kıyametin fenalığı olur.

رو تمام این حکایت باز گوی

İ.I.143 این ندارد آخر از آغاز گوی

Tercüme: Bunun sonu yoktur; sen yine hikayeye başla, onu tamamlamana bak.

خلوت طلبیدن آن ولی از پادشاه جهت دریافتن رنج کنیزک

O velînin, halayığın hastalığını anlamak için padişahı halayıkla halvet olmayı dilemesi

وزدروں بمداستان شاه شد

NZ.143.1 چوں حکیم از ازین سخن آگاه شد

Tercüme: Tabip bu olayla ilgilendi ve padişahı tanıdığını sakladı.

دور کن هم خویش و هم بیگانه را

İ.I.144 گفت ای شه خلوتی کن خانه را

Tercüme: (Hekim) dedi ki: "Ey padişah, evi halvet et, yakını da uzaklaştır.

تا بپرسم زین کنیزک چیزها

İ.I.145 کس ندارد گوش در دهلیزها

Tercüme: Köşeden , bucaktan kimse kulak vermesin de ben bu cariyecikten bir şeyler sorayım."

Şerh: Bu aşkın derdini teşhis etme konusu mahremiyetin gerekliliğidir ve bu derdin hastası kendi hastalığının her kişide olmasını, belirmesini sevmez.

تا بپرسم زین کنیزک او فسوں

NZ.145.1 خانه خالی کرد شاه و شد بروں

Tercüme: Padişah evi boşaltıp kendi de dışarı çıkmıştı ki o hizmetçiye sorular sordu.

جز طبیب و جز همان بیمار نی

İ.I.146 خانه خالی ماند و یک دیار نی

Tercüme: Oda boşaldı, Hekim ile hastadan başka kimsecikler kalmadı.

Şerh: Doktor ve hasta için gerekli olan mahremiyettir. Şayet birisi şüphelense yabancı erkeğin yabancı kadınla yakınlığı ne denli doğru olur? Cevap şudur ki öncelikle bu hikaye kavimlerin irtibata geçmesiyle mümkün olmuştur bu sözün İslam hukukunda doğru olması ikincisi bu yaşlı adamın tam olarak güçsüz kuvvetsiz olmasındandı ve evvela en iyi destekte

hukukta olduğu gibi gizli olmasıdır üçüncü gereklilik tedavide bazı şeylerin yasal olma iznidir örneğin kadından ilham alma vesaire.

که علاج اهل هر شهری جداست

İ.I.147 نرم نرمك گفت شهر تو كجاست

Tercüme: Hekim tatlılıkla, yumuşak yumuşak dedi ki: “Memleketin neresi? Çünkü her memleket halkının ilâcı başka başkadır.

خویشی و پیوستگی با چیستت

İ.I.148 و اندر آن شهر از قرابت کیستت

Tercüme: O memlekette akrabandan kimler var? Kime yakınsınız; neye bağlısın?

باز می پرسید از جور فلک

İ.I.149 دست بر نبضش نهاد و يك به يك

Tercüme: Elini kızın nabzına koyup birer birer felekten çektiği ceviri ve meşakkati soruyordu.

پای خود را بر سر زانو نهاد

İ.I.150 چون کسی را خار در پایش جهد

Tercüme: Bir adamın ayağına diken batınca ayağını dizine üstüne kor.

ور نیابد می کند با لب ترش

İ.I.151 وز سر سوزن همی جوید سرش

Tercüme: İğne ucu ile diken başını arar durur, bulamazsa orasını dudağı ile ıslatır.

خار در دل چون بود واده جواب

İ.I.152 خار در پا شد چنین دشوار یاب

Tercüme: Ayağa batan dikenini bulmak, bu derece müşkül olursa, yüreğe batan diken nicedir? Cevabını sen ver!

دست کی بودی غمان را بر کسی

İ.I.153 خار در دل گر بدیدی هر کسی

Tercüme: Her çer çöp (mesabesinde olan,) gönül dikenini göreydi gamlar, kederler; herkese el uzatabilir miydi?

خر نداند دفع آن بر می جهد

İ.I.154 کس به زیر دم خر خاری نهاد

Tercüme: Bir kişi, eşeğin kuyruğuna diken kor. Eşek onu oradan çıkarmasını bilmez, boyuna çifte atar.

İ.I.155 بر جهد و ان خار محکتر زند

عاقلی باید که خاری بر کند

Tercüme: Zıplar, zıpladıkça da diken daha kuvvetli batar. Dikeni çıkarmak için akıllı bir adam lâzım.

İ.I.156 خرز بهر دفع خار از سوز و درد

جفته می انداخت صد جا زخم کرد

Tercüme: Eşek, diken çıkarabilmek için can acısı ile çifte atar durur ve yüz yerini daha yaralar.

İ.I.157 آن حکیم خارچین استاد بود

دست می زد جا به جا می آزمود

Tercüme: O diken çıkaran hekim, üstaddı . Halayığın her tarafına elini koyup muayene ediyordu.

İ.I.158 ز ان کنیزک بر طریق داستان

باز می پرسید حال دوستان

Tercüme: Halayıktan hikâye yoluyla dostların ahvalini sormaktaydı.

İ.I.159 با حکیم او قصه ها می گفت فاش

از مقام و خاجگان و شهر تاش

Tercüme: Kız, bütün sırlarını hekime açıkça söylemekte, kendi durağından, efendilerinden, şehriden ve şehrinin dışından bahsetmekteydi.

İ.I.160 سوی قصه گفتنش می داشت گوش

سوی نبض و جستنش می داشت هوش

Tercüme: Hekim, kızın anlatmasına kulak vermekte, nabzına ve nabzının atmasına dikkat etmekteydi.

İ.I.161 تا که نبض از نام کی گردد جهان

او بود مقصود جاننش در جهان ان

Tercüme: Nabzı, kimin adı anılınca atarsa cihanda gönlünün istediği odur(diyordu).

Şerh: Aşk mecazidir çünkü zihinsel bir durumdur ve akıl kaslarının merkezidir. Bunun için aşık olma durumunda genellikle şu söylenir ki sevgilinin yanına gitmeden, onu anmadan yada onu hayal etmeden de sevgilinin vücudunda özel bir tahrik belirtisi doğar örneğin renk değişimi, nabzın hızlanması, dil tutulması vesaire.

İ.I.162 دوستان شهر او را بر شمرد

بعد از آن شهری دگر را نام برد

Tercüme: Memleketindeki dostlarını saydı, döktü. Ondandır diğer bir memleketi andı.

İ.I.163 گفت چون بیرون شدی از شهر خویش در کدامین شهر بودهستی تو بیش

Tercüme: “Memleketinden çıkınca en evvel hangi memlekette bulundun?” dedi.

İ.I.164 نام شهری گفت وز آن هم در گذشت رنگ روی و نبض او دیگر نگشت

Tercüme: Kız bir şehrin adını söyleyip geçti. Fakat yüzünün rengi, nabzının atması başkalaşmadı.

İ.I.165 خواجهگان و شهرها را يك به يك باز گفت از جای و از نان و نمک

Tercüme: Efendileri ve şehirleri birer birer saydı; o yerleri, yurtları, oralarda geçirdiği zamanları, tuz, ekmek yediği kişileri tekrar tekrar söyledi.

İ.I.166 شهر شهر و خانه خانه قصه کرد نی رنگش جنبید و نی رخ گشت زرد

Tercüme: Şehir şehir, ev ev saydı döktü, kızın ne damarı oynadı, ne çehresi sarardı.

İ.I.167 نبض او بر حال خود بد بیگزند تا بپرسید از سمرقند چو قند

Tercüme: Hekim şeker gibi Semerkand şehrini soruncaya kadar kızın nabzı tabî haldeydi fazla atmıyordu.

Şerh: Yani kıza göre o şehir şeker gibi şirindi. Çünkü onun, onunla sevgili olması mümkündür ve sevgilinin yüz sürdüğü memleket hepsinden daha hoş görünürdü.

NZ.167.1. آه سردے بر کشید آن مابرو آب از چشمش روان شد بمچو جو

Tercüme: Semerkand’ı anar anmaz o hizmetçi derin bir iç çekti ve gözlerinden nehir gibi yaş dökülmeye başladı.

NZ.167.2. گفت باز گانم آنجسا آورید خواجه زرگر دران شهرم خرید

Tercüme: Yine konuştu. Tüccar beni buraya getirdi ve o bu şehrin kuyumcusu olan efendiymiş. Beni sattı.

NZ.167.3. دربر خود داشت ششواه و فروخت چوں بگفت این ز آتش غم بر فروخت

Tercüme: O altı aya kadar beni yanında tutup ortaya attı öyle şeyler dedi ki o dert ateşinden patladı.

Şerh: Tabip soruşturarak bilgi almaya başladığında esir mecburen gerçekleri dile getirmeye başladı, baskıyla durumu değiştirmeye çalıştı ancak tabip onun sırrını açığa çıkardı.

کز سمرقندی زرگر فرد شد

İ.I.168 نبض جست و روی سرخ و زرد شد

Tercüme: Semerkand'ı sorunca nabzı attı, çehresi kızardı, sarardı. Çünkü o, Semerkand'lı bir kuyumcudan ayrılmıştı.

Şerh: Aşık kız hikayesini gizliyordu. Ancak hekim taktikle her defasında ortaya çıkarırdı.

اصل آن درد و بلا را باز یافت

İ.I.169 چون زرنجور آن حکیم این راز یافت

Tercüme: O hekim, hastadan bu sırrı elde edip o dert ve belanın aslına erişince:

او سر پل گفت و کوی غاتفر

İ.I.170 گفت کوی او کدام است در گذر

Tercüme: “Onun semti hangi mahallede?” diye sordu. Kız, “Köprü başında, Gatfer mahallesinde” dedi.

آن کنیزک را که رستی از عزاب

NZ.170.1. گفت آنکه آن حکیم با صواب

Tercüme: Sonrasında, o sağlıklı kararı hekim esir kıza söylemeye başladı. Sen artık beladan kurtuldun.

در خلاصت سحرها خواهم نمود

İ.I.171 گفت دانستم که رنجت چیست زود

Tercüme: Hekim, “Hastalığının ne olduğunu hemen anladım. Seni tedavi hususunda sihirler göstereceğim;

آن کنم با تو که باران با چمن

İ.I.172 شاد باش و فارغ و ایمن که من

Tercüme: Sevin, ilişik etme, emin ol ki yağmur çimenlere ne yaparsa ben de sana onu yapacağım;

بر تو من مشفقترم از صد پدر

İ.I.173 من غم تو میخورم تو غم مخور

Tercüme: Ben, senin gamını çekmekteyim, sen gam yeme; ben sana yüz babadan daha şefkatliyim;

گر چه از تو شه کند بس جستجو

İ.I.174 هان و هان این راز را با کس مگو

Tercüme: Aman, sakın ha, bu sırrı kimseye söyleme; padişah senden bunu ne kadar sorup soruştursa yine sakla;

Tercüme: Elinden geldiğince kimsenin önünde sırrını açık etme daha ziyade birinin önünde bu kapıyı açma bile.

آن مرادت زودتر حاصل شود

İ.I.175 چون که اسرار ت نهان در دل شود

Tercüme: Sırların gönülde gizli kalırsa o muradın çabucak hâsıl olur;dedi.

Şerh: Hekim kızla konuşmasında Mevlana makamında sırrı gizlemenin uygunluğunu vurgular ki sır gizliliğinde istenilen umuttur. Çünkü sırrın açığa vurulmasıyla birisi itiraz eder ve yoluna engel koyan olur.

زود گردد با مراد خویش جفت

İ.I.176 گفت پیغمبر که هر که سر نهفت

Tercüme: Peygamber demiştir ki: “Her kim sırrını saklar ise çabucak muradına erişir.”

Şerh: Şerh Bahru'l-Ulûmda bu beyit o hadisin derlemesidir şeklinde yazılıdır. Onun sırrı gizli kalmasıyla amacına erişti ancak bu konularda Bila Gari rahmetullahi de bu hadisin yükselmeyeceğini yazdı. Sahab Kalid mesnevîde bu beyiti gösterdi. Yani kendi amacınız gizli kalmalıdır.

سر آن سر سبزی بستان شود

İ.I.177 دانه چون اندر زمین پنهان شود

Tercüme: Tohum toprak içinde gizlenince, onun gizlenmesi, bahçenin yeşillenmesi ile neticelenir.

پرورش کی یافتندی زیر کان

İ.I.178 زر و نقره گر نبودندی نهان

Tercüme: Altın ve gümüş gizli olmasalardı... madende nasıl musaffa olurlar, nasıl altın ve gümüş haline gelirlerdi?

Şerh: Bu iki örnek sayesinde şu anlatılır ki bu şekilde yeryüzündeki küçücük bir tohumda gizlenip dünyevi bileşenlerle besin olup ortaya çıkardı. Ve güzel bir fidan şeklinde ziynet bahçesi kurulurdu. Ve maden ocağının iç sarayında dünyevi bileşenler ve karışımla birlik bulanlar; altın gümüşün kıymeti metalin içinden ayırt edilir. Bunun aksine kaynağı yeryüzünden dışarıya yol olsaydı hiç fidan şeklini alır mıydı ve eğer o dünyevi bileşenlerin gücü maden ocağından dışarıya çıkarsa altın gümüş ne olursa olsun olmaz. Böylelikle tohumların gizemi kalbin bahçesinde gizli tutulur ve sırların parçaları maden ocağının kalbinde zapt edilir. Sonra fidanların güzelliği ve parıldayan mücevherler şeklinde doğacaktır.

کرد آن رنجور را ایمن ز بیم

İ.I.179 وعدهها و لطفهای آن حکیم

Tercüme: O hekimin vaatleri ve lûtufları hastayı korkudan emin etti.

Tercüme: Hakiki olan vaatleri gönül kabul eder, içten gelmeyen vaadler ise insanı ıstıraba sokar.

Şerh: Kutsal hekim doğru vaatleri bahsetmesinin uygunluğuyla şimdi Mevlana'dır. Genel bir doğrunun ve gerçeksiz vaatlerin farkını göstermiştir. Ve bunda şu hadis işaret edilmiş, hoşgörünün mevki olan Tirmizi deftere şöyle kaydetmiştir ki İmam Hüseyin bin Ali Razi Allah Ana derler ki Ben Resullullah Aleyhisselamdan şu fazileti dinleyip verebilirim. Yani şüpheli olayları bırakıp şüpheli olmayan gerçekçi olayları benimseyin. Çünkü kalbin doğruluğu memnuniyet vericidir ve yalan kuşkunun olayıdır.

Tercüme: Kerem ehlinin vaatleri akıp duran, eseri daima görünen hazinedir. Ehil olmayanların, kerem sahibi bulunmayanların vaatleri ise gönül azabıdır.

Tercüme: Bütün vaatleri yerine getirmek isteyeceksiniz ancak yerine getirmediğinizde toyluğunuzu ve acemiliğinizi kanıtlamış olacaksınız.

Şerh: Sözüde durmayan adam lakayit ve duyarsızdır bunun için denir ki bunda kendi samimiyetinden ödün vermemenin etkisi olmaz. Acemiliği şudur ki o kendi vaatlerini yapmadan kendi işini yaptırır onda devamlılık ve kalıcılık olmaz çünkü ona güven duymaları gerekir. Ve o işi yapa yapa zarar görürler. Sözü yerine getirme peygamberliğe özgüdür ve peygamberlerin özelliklerinde sözünün eri olmak hepsinden önemli ders geleneğidir. Hadisi şerifte belirtilir. Yani kendi kardeşiyle tartıştığında ne ondan huy alır nede ona bir söz verip onu karşısına alır.

Tercüme: Sözü canı gönülden yerine getirmek münasiptir ki sen kıyamette de o sözünün erinden fayda göreceksin.

O velînin, halayığın hastalığını anlaması ve padişaha arzemesi

Tercüme: O iyi yürekli hekim bu sırrı öğrendiğinde esir kızın acısını farketmişti.

Tercüme: Ondan sonra hekim, kalkıp padişahın huzuruna gitti, padişahı bu meseleden birazcık haberdar etti.

Şerh: Birazcık bilgi verdi bu meseleyi tamamen anlatmadı onun aracılığıyla padişah meseleyi anladı ki onun eşi bir adama aşık olduğunda onun sırça hayası acıyla dolmuştu. Kutsal hekimin iyiliği onu bu yürek ıstırabına ulaştırmaya tahammül etmemişti. Çünkü sevdiğini başka bir aşığıyla görmeye tahammül edemezdi. Hatta ki sevdiği uğruna katil bile olurdu.

NZ.182.1. شاه گفت اکنون بگو تد بیر چیست درچنین غم موجب تاخیر چیست

Tercüme: Padişah artık tedbir uygun mudur? Böyle derdi ertelemek hangi sebeptendir? diye sordu.

Tercüme: Dedi ki: “Çare şundan ibaret: bu derdin iyileşmesi için o adamı getirelim.

Şerh: Hekim padişahın utanç veren sevdasının düşüncesiyle bu açıklamayı da meselenin ruhu olarak hesaba kattı. Sadece şunu dedi ki bu hastalığın çaresi için o kişinin ortaya çıkması gereklidir bu aydınlığa kavuşturulmazsa ki o kişi kendi ilacı olacak yada ilaçtan medet umacak. Ya cariyeye kavuşma şerbeti onun kalp yangınına dindirecektir yada çaresiz kendi kendini bu şekilde mahrum edip onun hastalığına çare bulacaktır. Böyle bir ayrıntının parçası olmak mesnevinin güzel söz söyleme sanatındandır.

NZ.183.1. قاصدے بفرست کا خبارش کند طالب این فضل و ایثارش کند

Tercüme: Ona haber vermesi ve armağan ve bağışları bildirmesi için bir elçi gönderdi.

Şerh: Padişahın hatırına bir kuyumcu geldi; ne kadar beklenmedik nimetti, bu ürün işaretti. Yani bir elçi gidip kuyumcuya sizi padişah çağırdı diye tüm hoşluğuyla bildirdi ve onu o mükemmeliğinden halkın başına atadı.

Tercüme: Kuyumcuyu o uzak şehirden çağır, onu altınla, elbise ile aldat. "

NZ.184.1. تاشود محبوب تو خوشدل بدو گرد و آسان ایهنمه مشکل بدو

Tercüme: Böylece sizin sevgilinizin kalbi onun sayesinde mutlu olacaktır ve bu bütün zorlukları onun aracılığıyla kolaylaştıracaktır.

Şerh: Burada yine konu aşkın zarafetini göz önünde tutup meselenin esas anlamından faydalanmaktadır. Sadece şu kadar söyledi ki sizin sevgilinizi o kuyumcu vasıtasıyla keder girdabından kurtulup mutlu olacaktır. Kalıcılık nasıl olur ki? İlahi hekim henüz bu problemin çözümünü anlatmadı.

NZ.184.2. چوں به بنید سیم و زرآن بنیوا بهر زرگر و دزخان و مان جدا

Tercüme: O fakir, altını gümüşü gördüğünde paranın gücüyle evinden ailesinden ayrılacak.

NZ.184.3. زرخرد را واله و شیدا کند خاصه مفلس را که خوش رسوا کند

Tercüme: Para sevgilinin aklını başından alır. Özellikle yoksulun aklını iyice fakirleştirir.

Şerh: Mal mülk (zengin)in hırsı genel olarak herkesi kendine sürükledi. Ancak tamah arzusu fakiri tamamen kör ettiğinde mal mülke değer verdiğinde helal ve haramı düşünmeyecek.

فرستادن پادشاه رسولان به سمرقند به آوردن زرگر

Padişahın, kuyumcuyu getirmek üzere Semerkand'e elçiler yollaması

NZ.184.4. چونکه سلطان از حکیم آنرا شنید پنداورا از دل و از جان گزید

Tercüme: Padişah hekime o olayı anlattığında onun nasihatini seve seve kabul etti, onayladı.

NZ.184.5. گفت فرمان ترافسد مان کنم برچه گوی آنچنان کن آن کنم

Tercüme: Ve senin emirlerin yayınlanacak ve dediklerin yapılacak diye buyurdu.

İ.I.185. شه فرستاد آن طرف يك دو رسول حاذقان و كافيان بس عدول

Tercüme: O tarafa ehliyetli, kifayetli, adil bir iki kişiyi elçi olarak gönderdi.

İ.I.186. تا سمرقند آمدند آن دو امیر پیش آن زرگر ز شاهنشاه بشیر

Tercüme: O iki bey, kuyumcuya padişahın muştucu olarak Semerkand'e kadar geldiler.

İ.I.187. کای لطیف استاد کامل معرفت فاش اندر شهرها از تو صفت

Tercüme: Dediler ki: "Ey lûtufluk sahibi üstad, ey marifette kâmil kişi! Öğülmen şehirlere yayılmıştır.

İ.I.188. نك فلان شه از برای زرگری اختیارت کرد زیرا مهتری

Tercüme: İşte filân padişah, kuyumcubaşılık için seni seçti. Zira (bu işte) pek büyüsun, pek kâmilisin.

چون بیایی خاص باشی و ندیم

İ.I.189 اینک این خلعت بگیر و زر و سیم

Tercüme: Şimdicek şu elbiseyi, altın ve gümüşü al da gelince de padişahın havassından ve nedimlerinden olursun."

غره شد از شهر و فرزندان برید

İ.I.190 مرد مال و خلعت بسیار دید

Tercüme: Adam; çok malı, çok parayı görünce gururlandı, şehirden çoluk çocuktan ayrıldı.

بی خبر کان شاه قصد جانش کرد

İ.I.191 اندر آمد شادمان در راه مرد

Tercüme: Adam, neşeli bir halde yola düştü. Haberi yoktu ki padişah canına kastetmişti.

Şerh: Kuyumcuyu öldürmek niyetinde olana yüce hekim ne yapsındı ne mümkündü, padişahın hile planının detaylarını da bilmiyordu. Çünkü onun yolu boyunca asıl konu padişahı bu yüzden katil kuyumcuyu onunla nişanlamıştı.

خونبهای خویش را خلعت شناخت

İ.I.192 اسب تازی بر نشست و شاد تاخت

Tercüme: Arap atına binip sevinçle koşturdu, kendi kanının diyetini elbise sandı.

خود به پای خویش تا سوء القضا

İ.I.193 ای شده اندر سفر با صد رضا

Tercüme: Ey yüzlerce razılıkla sefere düşen ve bizzat kendi ayağı ile kötü bir kazaya giden!

Şerh: Cenabı Resulullah Salli ve Sellim buyurdu ki; Yüce Allah bir kölenin yararına şunu emretti ki her kim özel bir yere gidip ölürse onun için oraya gitmenin bir gerekliliği ortaya çıkmıştır.

گفت عزرائیل رو آری بری

İ.I.194 در خیالش ملک و عز و مهتری

Tercüme: Hayalinde mülk, şeref ve ululuk. Fakat Azrail "Git, evet, muradına erişirsin" demektedir!

Şerh: Kuyumcu kendi geleceğinin serveti ve hürmetinin hayalini kuruyordu. Ve kötü talihi onunla alay etmişti. Birisi doğruyu söyledi. Tedbirsizlik pervasız kölenin talihine kondu.

اندر آوردش به پیش شاه طبیب

İ.I.195 چون رسید از راه آن مرد غریب

Tercüme: O garip kişi yoldan gelince, hekim, onu padişahın huzuruna götürdü;

İ.I.196 سوی شاهنشاه بردندش به ناز

تا بسوزد بر سر شمع طراز

Tercüme: Güzellik mumunun başı ucunda yakılması için onu, padişahın yanına izzet ve ikramla iletti.

Şerh: Bazıları bizim üstümüzde kuvvetli insan hastalığının lambasını yakıp şeytanı çıkarırlar ta ki o iyileşinceye kadar burada amaç şudur ki o kuyumcu hasta lambasının başına doğru yakıp köle kızın şifası olacaktı.

İ.I.197 شاه دید او را بسی تعظیم کرد

مخزن زر را بدو تسلیم کرد

Tercüme: Padişah, onu görünce pek ağırladı, altın hazinesini ona teslim etti.

NZ.197.1. پنس بفر موش که بر سازد زرز

از سوار و طوق و خلخال و کمسد

Tercüme: Sonra o altınlardan incik boncuk, halhal ve kemer yapılmasını emretti.

NZ.197.2. بم زانواع اوافی بیعسد

کا نچنان در بزم شاینشه سزد

Tercüme: Pekçok çeşit, saymakla bitmez tasta yaptırın sanki krallara layık meclisin şanına yaraşır şekilde olsun.

NZ.197.3. زر گرفت آن مرد و شد مشغول کار

بیخبر از حالت این کار زار

Tercüme: O dürüst kuyumcu altını alıverdi ve işi yoluna koydu. O onun harap işinin durumundan habersizdi.

İ.I.198 پس حکیمش گفت کای سلطان مه

آن کنیزک را بدین خواجه بده

Tercüme: Sonra hekim dedi ki: “Ey büyük sultan o cariyeciği bu tacire ver;

Şerh: Yani onunla evleneceksiniz yasal açıdan bu doğrudur ki mülk sahibi kendi cariyesini başka bir kişiyle evlendirir sonra cariyeye kendi sahibinin sahibiyile yaşar ve o mülk sahibine hizmet eder durur ve bu esnada kendi eşiyile olan evlilikle de bağlantılı olur. Alim bunun için şöyle belirtti ki aşkın ilacı sevgiliydi ve aşkın ilacı kavuşmaydı.

İ.I.199 تا کنیزک در وصالش خوش شود

آب وصلش دفع آن آتش شود

Tercüme: Ki visali ile iyileşsin, visalinin suyu o ateşi gidersin."

Şerh: Ayrılık süresi aşğın aşkının artmasına sebep olur. Bu yüzden evliyalar ayrılık süresinin, hayal kırıklığının ve sürekli inleyip ağlamanın da keyfini sürerler.

جفت کرد آن هر دو صحبت جوی را

İ.I.200 شه بدو بخشید آن مه روی را

Tercüme: Padişah, o ay yüzlüyü kuyumcuya bahşetti, o iki sohbet müştakını birbirine çift etti.

Şerh: Padişah isteyerek yada istemeyerek gönlündeki sevgisini kontrol edip kendi eşini kuyumcunun nikahına verir. Ancak bu zor imtihanın güçlükleri padişahın gönlüne doğacaktır.

تا به صحت آمد آن دختر تمام

İ.I.201 مدت شش ماه می راندند کام

Tercüme: Altı ay kadar murat alıp murat verdiler. Bu suretle o kız da tamamen iyileşti.

Şerh: Narin ve kırılgan aşkın sonucu işte budur ki görüşmeyle kazanılan başarı nihayete ermiştir.

SONUÇ

On üçüncü asırda yaşayan ve etkisi günümüze kadar kesintisiz devam eden mütefekkirlerin en başta gelenlerinden birisi de Mevlana Celaleddin-i Rumi'dir. Onun eserlerinden en çok okunup yorumlanamı ise hiç şüphesiz 'Mesnevi' adlı şaheseridir.

Biz bu çalışmada Muhammed Nezir Arşi ve İzbudak'la karşılaştırmalı gittik ve toplam 264 beyitin çevirisini yaptık. İzbudak'a ait olan beyit siyahla, Muhammed Nezir Arşi'nin ilave etmiş olduğu beyit 63 beyit kırmızıyla, eksik olan 14 beyit ise maviyle gösterildi.

Yazarın kendi ilave ettiği (63 beyit) beyitlerden bahsetmiştik, bu beyitlerin bazılarında yazar sadece beyitlerin tercümesini yapmıştır, burada bu beyitlerin hangi hikaye- hangi beyitler arasında yer aldığı gösterildi. İlk 18 beyitte yer alan 13-14 (13.1.-13.2.-13.3.), 14(14.1.), 18-19(18.1.-18.2.-18.3.) numaralı beyitlerdir. İlk 18 beyitin devamı niteliğinde olup hikayesi olmayan 26-27(26.1.- 26.2.), 29-30 (29.1.), 31-32 (31.1.), 32-33 (32.1.), 34-35(34.1.- 34.2.- 34.3.- 34.4.) numaralı beyitlerdir. Padişahın bir halayığa âşık olup satın alması, halayığın hastalanması, onu iyileştirmek için tedbiri 35-36 (35.1.), 37-38(37.1.), 52-53(52.1.), 54-55(54.1.- 54.2.) yani birinci hikayede yer alan beyitlerdir. Halayığın tedavisinde hekimlerin âciz kalmalarını padişahın anlaması, Tanrı tapusuna yüz tutması ve bir uluyu rüyada görmesi 58-59(58.1.), 65-66(65.1.), 73-74(73.1.- 73.2.), 75-76(75.1.) yani ikinci hikayede yer alan beyitlerdir. Muvaffakiyetler verici Ulu Tanrı'dan muvaffakiyet ve bütün ahvalde edebe riayet dilemiş, edepsizlik ve terbiyesizliğin pek fena zararları 83-84(83.1.), 87-88(87.1.), 92-93(92.1.- 92.2.- 92.3.) yani üçüncü hikayede yer alan beyitlerdir. Padişahın, kendisine rüyada gösterilen velî ile görüşmesi 95-96(95.1.) yani dördüncü hikayede yer alan beyitlerdir. Padişahın hastayı görmek üzere hekimi götürmesi *111(111.1.), *120(120.1.), 122-123(122.1.), *125(125.1.), 127-128(127.1.), 129-130(129.1.) 130-131(130.1.), 133-134(133.1.), 136-137(136.1.), 141-142(141.1.) yani beşinci hikayede yer alan beyitlerdir. O velînin, halayığın hastalığını anlamak için padişahın halayıkla halvet olmayı dilemesi 143-144(143.1.), 145-146(145.1.), 167-168(167.1.- 167.2.- 167.3.), 170-171(170.1.), 174-175 (174.1.), 181-182(181.1.- 181.2.) yani altıncı hikayede yer alan beyitlerdir. O velînin, halayığın hastalığını anlaması ve padişaha arzetmesi 181-182(181.3.), 182-183(182.1.), 183-184(183.1.), 184-185(184.1.- 184.2.- 184.3.) yani yedinci hikayede yer alan beyitlerdir. Padişahın, kuyumcuyu getirmek üzere Semerkand'e elçiler yollaması 184-185(184.4.- 184.5.), 197-198(197.1.- 197.2.- 197.3.) yani sekizinci hikayede yer alan beyitlerdir.

(NOT: *111(111.1.), *120(120.1.), *125(125.1.) bu üç beyitin sırası kitaba esas ilerlendi. Yazarın ele almadığı beyitler var olduğundan kitap çevirisine göre numara verildi.)

Çalışmamızda; tercüme ve şerh şeklinde yol izledik. Ancak kitapta matlabı (şerhi) bulunmayan 60 beyit mevcut, beyitler 36-37-38-40-41-45-46-47-51-52-56-57-58-62-63-64-65-66-67-70-71-75-87-93-95-98-101-102-103-108-129-143-144-147-148-149-160-162-163-164-165-166-169-170-171-172-174-177-179-181-184-185-186-187-188-189-190-192-195-197 bu şekilde numaralandırıldı.

Son olarak 14 beyit eksik demiştik yani Muhammed Nezir Arshi'nin incelemediği beşinci hikayede yer almayan beyitler: 112-113-114-121-126- ve altıncı hikayede yer almayan beyitlerin 151-152-153-154-155-156-157-158-159 sıralaması bu şekildedir.

Yazarımızın kendi eklediği ve çıkardığı beyitlerle ilişkili olarak sylenilecek şudur ki anlam bütünlüğü bozulmamış, kendine has tarzı ve üslubuyla ilerlemiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİ, Muhammed Nezir, Miftahu'l Ulum Birinci Defter Birinci Bölüm, 1.- 201. b, Lahor, Karaçi, Haydarabad,

Mesnevi, I. c. 1.-200. b. çev. Veled Çelebi İzbudak, İstanbul, 1995

20. Yüzyıl Standart Urduca- İngilizce Sözlük, Batı Pakistan Urdu Akademisi, Lahor, s. 1-688

TDV İslam Ansiklopedisi, CEYHAN Semih, 19. Cilt, Ankara, 2004, s. 325-334

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, DEMİREL Şener, Cilt 5, Sayı 10, 2007, s. 469-504

SHAH, Naseem Ahmed, Dünyada Mevlâna İzleri Uluslararası Sempozyum, Konya 2007, s. 284